

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY

Bakalářská práce:

PŘÍNOS SALESIÁNŮ V OBLASTI
EDUKACE ROMŮ V BULHARSKU

Salesian Contribution to the Roma Education
in Bulgaria

Autor práce: Markéta Obručová
Obor studia: Psychologie – speciální pedagogika
Vedoucí práce: doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

Praha, březen 2012

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a pouze s využitím literatury, kterou řádně cituji a uvádím v seznamu literatury.“

V Praze dne 4. dubna 2012

Markéta Obručová

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala doc. PaedDr. Eva Šotolové, Ph.D. za laskavé vedení mé bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat salesiánům v Bulharsku, u kterých jsem čerpala více než rok inspiraci při práci s romskými dětmi a za mnoho cenných poznatků. Za kritické čtení textu děkuji Kláře Zindulkové a Julii Růžičkové. Stejně tak i ostatním mým spolupracovníkům ze střediska, kde jsem působila, kteří mi poskytli své výpovědi.

ABSTRAKT

Bakalářská práce popisuje činnost salesiánského střediska pro děti a mládež z romské machaly „Don Bosko“ v Bulharském městě Stará Zagora a jeho přínos zejména v oblasti edukace Romů. Pochopit smysl a přínos činnosti střediska nemůžeme bez znalosti širšího kontextu, tedy především obecné situace Romů v Bulharsku, se kterou se čtenář seznamuje v první kapitole. Druhá kapitola čtenáři nastíní programy, které se zabývají podporou situace Romů jak na národní a nadnárodní úrovni, tak na úrovni činnosti nestátních neziskových organizací. Třetí kapitola nás zasvětčuje do principů preventivního systému Dona Boska, které jsou v činnosti střediska uplatňovány. Poslední, nejrozsáhlejší kapitola, popisuje samotnou činnost střediska, strategie, jimiž reaguje na situaci dětí a mládeže romské národnosti v okolí střediska, metody, jež jsou uplatňovány a stejně tak i konkrétní činnosti, které jsou doplněné stručnými kasuistikami. Činnost střediska se zaměřuje především na oblast edukace Romů, avšak dotýká se všech složek osobnosti a snaží se o celostní osobnostní rozvoj, neboť oblast edukace nelze oddělit od ostatních oblastí. Na základě zkušeností ze střediska je v závěru shrnut přínos salesiánů a možné výzvy a inspirace pro majoritní populaci.

KLÍČOVÁ SLOVA:

ROMOVÉ V BULHARSKU, INTEGRACE ROMŮ, EDUKACE ROMŮ, PREVENTIVNÍ SYSTÉM, SALESIÁNI DONA BOSCA.

ABSTRACT

Bachelor's thesis describes the activity of the salesian Centre "Don Bosko" for children and young people from the Roma quarter in the Bulgarian city of Stara Zagora and its benefits, in particular in the field of education of the Roma. To understand the meaning and benefits of the activities of the Centre we can't without the knowledge of the wider context, particularly the general situation of the Roma in Bulgaria in the first chapter. The second chapter outlines the reader programs that deal with the support of the situation of the Roma, both at national and international level and at the level of the activities of the non-governmental organizations. The third chapter was dedicating us to the principles of the preventive system of Don Bosco, which are used in the Centre's activities. Last, the largest chapter describes the activities of the Centre, a strategy which responds to the situation of children and youth of Roma nationality in the vicinity of the Centre, the methods that are applied as well as specific actions, which are supplemented by brief curriculum casuistries. The activity of the Centre focuses on the area of the education of the Roma, but affects all personality and trying on holistic personal development, because the education cannot be separated from other areas. On the basis of the experience of the Centre is in the conclusion summarized the benefits of Salesians and possible challenges and inspiration for the majority of the population.

KEY WORDS:

ROMA POPULATION IN BULGARIA, INTEGRATION OF ROMA, ROMA EDUCATION, THE PREVENTIVE SYSTEM, SALESIANS OF DON BOSCO

OBSAH

ÚVOD	10
1. ROMOVÉ V BULHARSKU	12
1.1 ROMSKÉ SKUPINY V BULHARSKU	12
1.2 PROSTŘEDÍ, VE KTERÉM ROMOVÉ ŽIJÍ	14
1.3 ROMSKÝ JAZYK	15
1.4 KULTURA	17
1.4.1 Romské umění	17
1.4.2 Společenský život.....	17
1.7 RODINA A DĚTSTVÍ	22
1.7.2 Typy rodin.....	22
1.7.3 Koncept dětství.....	23
1.7.4 Rodina a vzdělávání	24
1.7.5 Problematika rodin	25
1.8 PŘÍSTUPY KE VZDĚLÁVÁNÍ U BULHARSKÝCH ROMŮ	25
1.8.1 Vzdělání jako hodnota	25
1.8.2 Přístupy ke vzdělání u jednotlivých romských skupin.....	26
2. PROGRAMY PRO ROMY V BULHARSKU	28
2.1 NÁRODNÍ A NADNÁRODNÍ PROGRAMY	28
2.2 ROMOVÉ VE VZDĚLÁVACÍM PROCESU V BULHARSKU	29
2.2.1 Romské děti na základních školách.....	29
2.2.2 Romové na ostatních stupních škol.....	31
2.2.3 Univerzitní příprava učitelů pro romské děti	31
2.3 BULHARSKÉ ORGANIZACE ZABÝVAJÍCÍ SE INTEGRACÍ A PODPOROU ROMŮ	32
2.3.1 Organizace Drom	32

2.3.2 Vidinský projekt	32
2.3.3 Centrum Amalipe	34
3. SALESIÁNSKÁ PEDAGOGIKA	35
3.1 OSOBNOST ZAKLADATELE DONA BOSKA	35
3.2 SALESIÁNI DONA BOSKA U NÁS I VE SVĚTĚ.....	37
3.3 PREVENTIVNÍ SYSTÉM DONA BOSKA.....	37
3.3.1 Tři pilíře preventivního systému	38
3.3.2 Výchovné prostředí.....	39
3.3.3 Metody preventivního systému - asistence a animace.....	39
3.3.4 Cíle výchovy	39
3.3.5 Pedagogika povinnosti, radosti a angažovanosti.....	40
3.4 PREVENTIVNÍ SYSTÉM V ROMSKÉM SVĚTĚ	40
3.4.1 Tři pilíře preventivního systému	41
3.4.2 Výchovné prostředí.....	42
3.4.3 Metody preventivního systému - asistence a animace.....	43
3.4.4 Shrnutí	43
4. ČINNOST SALESIÁNŮ DONA BOSKA VE STARÉ ZAGOŘE.....	44
4.1 STRUČNÁ HISTORIE SALESIÁNŮ V BULHARSKU.....	44
4.2 SALESIÁNSKÉ STŘEDISKO DON BOSKO	44
4.2.1 Způsoby trávení volného času dětí v machale	45
4.2.2 Tým pracovníků.....	47
4.2.3 Financování	48
4.2.4 Harmonogram.....	48
4.2.5 Příchod nových dětí	50
4.2.6 Bodovací systém.....	51
4.2.7 Aktivity	52
4.2.7.1 Aktivity podporující vzdělávání.....	52

4.2.7.2	Zájmové aktivity	54
4.2.7.3	Další možnosti trávení volného času.....	57
4.2.8	Představení a slavnosti	59
4.2.9	Tábory a výlety	59
4.2.10	Péče o osobní rozvoj dětí.....	60
4.2.11	Spolupráce se základními školami.....	62
	ZÁVĚR.....	64
	SEZNAM LITERATURY A JINÝCH ZDROJŮ	67

CÍL PRÁCE

Práce si klade za cíl zmapovat činnost salesiánů v bulharském městě Stará Zagora a vyzdvihnout její přínos zejména v oblasti edukace dětí a mládeže romského původu, s nimiž se v salesiánském středisku pracuje.

ÚVOD

V mé bakalářské práci jsem se zabývala přínosem práce salesiánů v oblasti edukace Romů v Bulharsku. Salesiáni Dona Boska působí v Bulharsku již téměř dvacet let a jedním z jejich aktuálních úkolů je řízení činnosti střediska pro děti a mládež ve Staré Zagoře, krajském městě položeném v centrální části Bulharska. Měla jsem tu příležitost ve středisku více než rok působit jako dobrovolnice. V rámci dobrovolné služby jsem trávila většinu mého času ve středisku, účastnila jsem se většiny aktivit a po krátké době, co jsem se naučila mluvit Bulharsky, jsem začala i aktivně vést některé kroužky, připravovat hry, výlety a tábory. Jazyková bariéra naštěstí opravdu během prvních měsíců zcela vymizela. Díky tomu, že jsem mnoho času trávila buď přímo ve středisku nebo se salesiány, měla jsem příležitost proniknout velmi hluboko do situace Romů i do principů, s nimiž se ve středisku pracuje. Mnohokrát jsem procházela romskou čtvrtí, tzv. machalu, a navštěvovala rodiny dětí. Nejprve se salesiány, později i sama. Měla jsem možnost navštívit obě školy, které v machale stojí, mluvit s některými učiteli i dalšími Romy i Bulhary. Byla jsem cizinkou jak pro majoritu, tak pro minority, a tak jsem viděla situaci Romů, jak se jevila mým očím, protože se neumím dívat očima Bulhara, jenž celý život vedle Romů žije. Tento pohled mě možná chrání předsudků a možná je objektivnější, nezabarvený antipatiemi a obecným společenským postavením, v něčem však může být trochu omezený.

Jelikož jsem v prostředí více jak rok žila, mnoho poznatků jsem si utvořila sama či jsem je přijala od salesiánů, kteří s Romy pracují již několik let. Literatura, kterou jsem používala, pak většinou pouze potvrzovala to, co jsem znala z praxe. Informace týkající se přímo bulharských Romů bohužel v české literatuře nenajdeme; významným zdrojem informací mi byly texty bulharské, především z internetových stránek různých neziskových informací.

Kapitolou první jsem chtěla uvést čtenáře stručně do situace Romů v Bulharsku. Mým záměrem bylo vyzdvihnout zvláště ty oblasti, které se týkají osobního rozvoje Romů, nejvíce pak v oblasti výchovy a vzdělávání. Pro pochopení problematiky v zařazování do vzdělávacího procesu však musíme pochopit i něco z kultury a historie Romů. Vidíme, že Romové nejsou jednodílná skupina, ale mnoho skupin, které jsou navzájem velmi odlišné. Pro pochopení přístupu ke vzdělávání je pro nás důležité pochopit fungování romské rodiny a postavení dítěte v ní. Vzdělávání souvisí i se systémem hodnot, ekonomickou situací a jazykovými dovednostmi dětí, jejichž rodný jazyk je jazyk romský, případně turecký.

Ve druhé kapitole se dozvídáme stručně něco málo o tom, jak jsou Romové začleňováni do procesu školského systému a co se pro zlepšení situace ve školství i obecně v začlenění do

společnosti děje. V další kapitole se dostáváme k Salesiánům Dona Bosca. Kapitola odhaluje principy salesiánské pedagogiky, která je uplatňována v současné době v mnoha střediscích a jiných zařízeních po celém světě, v některých zemích i v práci s Romy.

V kapitole poslední se konečně dostáváme ke středisku Don Bosko ve Staré Zagoře, kde jsem působila. Stručně jsou popsány základní programy, principy a metody práce s romskými dětmi uplatňované ve středisku. Kdybychom šli hlouběji, mohli bychom napsat desítky stránek o každém z programů, o každém jednotlivém dítěti – na to však v práci není dostatek prostoru, a tak se smíříme se stručným popisem, který se snaží základní fakta vyzdvihnout.

1. ROMOVÉ V BULHARSKU

Romové přicházeli do Bulharska v několika vlnách už od 11. století. V současné době tvoří až 10 % obyvatelstva Bulharska. Přesné procento není známé, statistiky uvádějí různé počty. Problémy ve sčítání jsou v tom, že spousta Romů se k romské národnosti nehlásí. Mnozí z těch, které bychom označili za Romy sami sebe považují za Bulhary, Turky či za příslušníky jiné národnosti a tak je otázka, koho za Roma považovat a koho ne a od toho se vyvíjí i problematika počtu Romů v Bulharsku.

Stále se zvyšující počet Romů je narůstajícím problémem, protože bulharský stát zatím dává trochu ruce pryč od řešení. Stálo by totiž mnoho úsilí řešit velkou negramotnost a malou docházku do škol v romských čtvrtích, lichváře, ztrácející se dívky, které většinou skončí jako prostitutky, krádeže, neplacení pojištění, časně sňatky atp. Bohužel se problém spíše jen odsouvá a postupně se nabaluje. V Bulharsku to má souvislost i s úbytkem majoritního obyvatelstva. Stále větší procento obyvatel Bulharska jsou tedy lidé s minimálním či žádným vzděláním, žijící v bídnych podmínkách, což může vést (a na konci září 2011 dokonce i dovedlo) k demonstracím a nárůstu nacionalizmu Bulharů.

1.1 ROMSKÉ SKUPINY V BULHARSKU

O problému romské identity jsme se již zmínili. Ovšem ani ti, kteří se nazývají Romy, netvoří jednodušou, kompaktní skupinu. Romové se dále dělí, stejně jako je tomu jinde, na různé skupiny. Nejsou tedy homogenní, leč sociálně rozvrstvenou heterogenní skupinou, kde jednotlivé sociální vrstvy cítí k sobě navzájem daleko větší zášť, než je tomu mezi Romy a Bulhary. Nejjednodušeji můžeme rozdělit Romy podle národnosti, ke které se hlásí. Velká část o sobě prohlašuje, že jsou Turci. Tureckých Romů je v Bulharsku veliké množství a jejich životní styl se neliší od stylu ostatních Romů. Liší se jazykem (turečtinou) a často náboženstvím (islámem). Můžeme si všimnout i drobných fyziologických rozdílů. Většina Romů (z té heterogenní skupiny, kterou jsme nazvali „Romové v Bulharsku“) se považuje skutečně za Romy a jejich mateřštinou je romština. Poslední výraznou skupinou jsou Romové, kteří o sobě říkají, že jsou Bulhaři a mluví bulharsky, životním stylem se ovšem ani tito příliš neodlišují. Kromě jazykových rozdílů se romské skupiny liší svým postavením – podobně jako indické kasty jsou některé skupiny Romů na vyšší a jiné na nižší úrovni.

Navzájem si příslušenství k té či oné vrstvě dávají velmi najevo, neboť je to velmi směrodatné.

Podle Amalipe (2011) se Romové dělí do skupin Ierlii, Kaldarashi, Rudari a Milleti. Tyto skupiny ovšem nejsou konečným dělením. Mají různé podskupiny a konečně i tyto jednotlivé skupiny se dále dělí podle příbuzenství na různé rody. Romové, se kterými jsem se setkala, nikdy tyto názvy skupin nepoužili, používali pouze označení „lepší“, „horší“, přičemž „lepší“ jsou „nafoukaní“ a ti „horší“ jsou „špinaví a hloupí“. Ve vesnici Kalitinovo blízko Staré Zagory žijí Romové, kteří si říkají, že jsou šlechtici. Žijí úplně stejně bídě jako Romové ve Staré Zagoře, ale dohromady se starozagorskými se nesnesou. Starozagorské děti reagovali na kalitinovské slovy: „*si myslej, že jsou ňáci lepší než my! My jim ukážem, že nejsou, aby se tak nenaparovali!*“.

Skupinu Millet¹ tvoří Romové – Turci. Ti přišli do Bulharska za Osmanské říše². Používají turecký jazyk. Někteří již po několik generací, jiní ho začali používat teprve před dvěma třemi pokoleními. Hlásí se k islámu. Žijí většinou v romských machalách ve velkých i menších městech, vzdělání je na nízké úrovni a často mají problém s bulharským jazykem.

Rudari, skupina olašských Romů, se objevili v Bulharsku na přelomu 19. a 20. století, poté, co byli propuštěni z otroctví v Rumunsku. Hlásí se, podle Amalipe, k pravoslaví, mluví jedním z olašských dialektů. Většinou žijí na vesnicích či v malých městech. Vzdělání je na vysoké úrovni, problém s bulharským jazykem nemají.

Kaldarashi neboli Bakardjii se objevují na území Bulharska, stejně jako Rudari, na přelomu 19. a 20. století poté, co byli staletí otroky na území Rumunska. Kaldarashi jsou další podskupinou Romů olašských a jejich označení znamená „výrobci kotlů“. Do Bulharska přišli přes Rakousko-Uhersko a Srbsko, proto se jim občas říká „srbští“ nebo „maďarští cigáni“. V roce 1958 museli změnit svůj kočovný způsob života a usadit se. Hlásí se k pravoslaví a hovoří romsky, ovšem nemají problémy ani s bulharským jazykem. Žijí často rozptýleně mezi Bulhary nebo pospolu v malých čtvrtích. Udržují striktní endogamii. Vzdělání není na vysoké úrovni, není mu přisuzována příliš vysoká hodnota.

Ierlii³ jsou skupinou nejdéle pobývajících na území Bulharska. Do Bulharska přicházeli už od 11. století. V době Osmanské říše se většina z nich, původně kočujících, usadila. Mluví romsky, některé skupiny bulharsky a jiné turecky. Existují i skupiny, které používají všechny

¹ pozn. millet znamená turecky *národ, společnost*

² pozn. Bulharsko bylo součástí Osmanské říše velmi dlouho, mezi lety 1396-1908

³ pozn. ierlii znamená turecky *místní*

tři jazyky. Hlásí se buď ke křesťanství nebo k islámu. Tvoří největší podíl obyvatel romských machal. Jen malá část žije rozptýleně po vesnicích. Ierlii se dále dělí na „Horahane roma“ (hlásící se k islámu, „turečtí cigáni“) a Dasikane roma⁴ (křesťané). I tyto skupiny se dále dělí. Skupina Ierlii je velmi rozmanitá, čítá zhruba třetinu romské populace v Bulharsku. (Amalipe). Více o těchto skupinách zejména ve vztahu ke vzdělávání zmíníme v kapitole „1.8.2 Přístupy ke vzdělání u jednotlivých romských skupin“.

V jiných materiálech se můžeme setkat s trochu jiným členěním do skupin. Určit jaké skupiny jsou zastoupené a jakým počtem je velmi obtížné a asi se nikdy nikdo nedobere přesných čísel.

1.2 PROSTŘEDÍ, VE KTERÉM ROMOVÉ ŽIJÍ

Romové žijí často segregovaně na jednom místě a tak se romské osady či čtvrti, tzv. machaly, stávají zvláštním světem, stojícím v kontrastu oproti stále modernějším čtvrtím obývaných majoritní populací. Část Romů, ač pouze malá, žije mezi majoritní populací. Romská obydlí jsou mnohdy v žalostném stavu. Některé domy nejsou napojeny na elektřinu a vodovod a i ti, kteří jsou na tyto sítě napojeni, musí někdy dlouhé hodiny žít bez nich. Týká se to i všech institucí, např. škol, uvnitř machaly. Koupelnu většinou v romských domcích nenajdeme, záchodem je často jen díra do země. Mnoho domků je stavěno nezákonně na obecních pozemcích. Špatná je i infrastruktura – v machalách a vesnicích obývaných Romy bývají silnice ve velmi špatném stavu. Prostředí, kde Romové žijí, je navíc často odříznuté od světa majoritní populace, je tedy zhoršená dostupnost ke službám. Podmínky, ve kterých Romové žijí, jsou často příčinou různých zdravotních problémů.

Romské machaly, čili romské čtvrti, jsou části města, kde žijí pouze Romové. Každé větší bulharské město má svou romskou čtvrť. Takové čtvrtě obývané romským obyvatelstvem jsou většinou na první pohled odlišné od bulharské zástavby. Často jde o malé cihlové domky o jedné nebo dvou místnostech. Ovšem i mezi Romy potkáme zbohatlíky, kteří vlastní dvoupatrový dům s balustrádami na balkonech a před ním zaparkovaný mercedes. Takovéto domy kontrastují s cihlovými domečky, ale klidně stojí uprostřed nich. Romské machaly jsou ve velké míře soběstačné – uprostřed nich stojí školy, které navštěvují pouze romští žáci, najdeme zde množství malých i větších krámků s potravinami ale i stánky

⁴ pozn. slovo dasikane pochází z tureckého slova das, což je otrok, sluha (Romite v Balgaria: Informacionen spravochnik. Sofia: Institut „Otvoreno obshtestvo“, 2008. 93 s. ISBN 978-954-9828-61-0)

s oblečením, kadeřnictvím, hospody a bary, veřejné lázně⁵ a bohužel nechybí ani zařízení jako herny, nevěstince atp. Důležitou součástí jsou modlitebny. V machale potkáme i policii, poštu, lékaře i úřad.

Machaly se však od sebe liší svou otevřeností, ekonomickou situací, zastoupením různých romských skupin atp., svou roli hraje i velikost machaly a města, ve kterém se nachází. Dále je významné, kde se machala nachází. Zda-li uprostřed města či na kraji a jak dlouho tam už stojí. Machala, ve které jsem působila, byla relativně otevřená, bílý člověk sice budil podezření, avšak nemusel se bát proniknout dovnitř. Machala v sousedním městě Kazanlak je daleko uzavřenější, nachází se uprostřed města a od okolní zástavby ji dělí betonová zeď. Asi nejuzavřenější je machala slivenská, která je zdí striktně rozdělená do čtyřech částí. Každá část je obývaná pouze jednou skupinou Romů a hlídána. Hranice oddělující jednotlivé části i machalu od venkovního světa jsou v podstatě neproniknutelné.

Mnoho Romů obývá **vesnice**. V Bulharsku je mnoho vesnic, které jsou převážně či zcela romské. Na vesnicích jsou často lépe uchované tradiční hodnoty a kultura.

Romové také žijí **rozptýleně mezi majoritní populací**. Nemůžeme říct, jestli to je lepší, než život v machalách, či ne. Někteří jsou natolik integrovaní do společnosti, že se cítí Bulhary a s Romy v machalách nechtějí mít nic společného. Pro jiné je lepší žít v prostředí, které je jim blízké, neboť obklopení neromskou populací, s kterou neumí žít, mohou cítit frustraci.

Nesmíme zapomenout na konec zmínit Romy **kočovné**, kterých je stále v Bulharsku mnoho. Někteří mají v nějaké vesnici své zázemí, ale kočují kvůli práci. V bulharských horách tak můžeme potkat tábory Romů, kteří pracují v lese, sbírají byliny, lesní plody atp. Jednou za čas se vrací do své vesnice, avšak ve svobodném životě v lese jim nic nechybí, ačkoliv žijí často i přes zimu ve stanech a vaří v kamnech, která jsou postavená venku.

1.3 ROMSKÝ JAZYK

Velká část bulharských Romů používá aktivně romský jazyk. Netýká se to Romů tureckých, kteří mluví turecky a některých skupin Romů, kteří se považují za bulharské Romy nebo přímo za Bulhary a romský jazyk často ani neznají. U většiny Romů však jde o jazyk

⁵ pozn. jen velmi málo romských domků má doma koupelnu, Romové se tedy chodí koupat do tzv. *banya*, tedy veřejných lázní

mateřský a nezřídka se stává, že malé romské děti mají problémy s bulharštinou, se kterou se doma stýkají velmi málo. Mnoho Romů mluví jak romsky, tak turecky. Spolu s bulharštinou tedy ovládají tři rozdílné jazyky.

Romský jazyk je indoevropský jazyk, stejně, blíže je specifikovaný jako novoindecký. (Šebková, Žlnayová, 2001) Obsahuje slova původní, dochovaná z pravlasti Romů Indie, a slova přejatá, kterými byl obohacován původní jazyk během putování přes Asii a Evropu. Romština obsahuje mnoho slov z řečtiny, z balkánských jazyků, ze slovenštiny, španělštiny a dalších jazyků. Záleží na tom, kudy která skupina Romů putovala a s kterými jazyky se potkala. Samozřejmě největší podíl tvoří přejatá slova z jazyku, jímž mluví majoritní populace. Přejímání slov způsobuje, že si Romové z různých zemí rozumí s menšími či většími obtížemi. A nejen země, ve které Romové žijí, ale i příslušnost k určité skupině tvoří rozdíly v různých dialektech romského nářečí.

Bulharský romský jazyk obsahuje významný podíl přejatých slov z řečtiny, turečtiny a bulharštiny. Slovenské romštině, která je rozšířená u Romů u nás a na Slovensku, rozumí, podle mých zkušeností, jen z části. Často pochopí obsah, ale ne podrobnosti. Bulharský romský jazyk má mnoho různých dialektů. Jednotlivé machaly mívají někdy natolik rozdílné dialekty, že porozumění mezi Romy z různých měst a krajů bývá někdy i dost obtížné. Významným dialektem je dialekt olašský, který je rozšířen mezi skupinami Kaldarashi a Rudari (Amalipe).

V Bulharsku se nyní neučí romský jazyk na žádné univerzitě, majoritní populace o tento jazyk nejeví zájem. Psaná forma v podstatě neexistuje. S psanou romštinou se setkáme zejména v protestantských církvích. Církev produkuje nahrávky s romskými křesťanskými písničkami, které obsahují i texty písní. Romština se zapisuje v bulharské azbuce. Běžní Romové však mají problém mluvenou romštinu do psané podoby vůbec převést, protože se s ní normálně neseťkají a tak nacházíme různé varianty zápisu. Problém činí i tzv. přídechové hlásky v češtině zapisované jako „kh“, „čh“, „ph“ a „th“, které se azbukou špatně zapisují. Často se setkáváme s tím, že se nemohou dohodnout, jaká písmenka slovo vlastně obsahuje. Možná i proto převažuje v písemné komunikaci Romů jazyk bulharský, mimo jiné hojně využívaný v komunikaci na internetových sociálních sítích.

Jak již bylo řečeno, Romové, a to nejen Romové turečtí, velmi často mluví také tureckým jazykem. Turecký jazyk je ale oproti romskému jazyku s oficiální podobou, ustanovenou gramatikou a navíc je velmi dostupný, nyní především na internetu. Na rozdíl od bulharštiny a romštiny se píše latinkou.

1.4 KULTURA

Kultura Romů v Bulharsku je silně poznamenána materiální i duševní bídou. Ta brzdí rozvíjení kultury, nemotivuje lidi, kteří se musí každý den prát o přežití a často vede lidi k tomu, že propadnou alkoholu, televizi či hazardním hrám. Móda, hudba, kterou poslouchají atp. je výrazně ovlivněna kulturou majoritní populace. Obzvláště mládež se snaží oblékat a vypadat moderně, proto nosí levné náhražky teplákových souprav Adidas, poslouchá moderní hudbu atp. Kultura je velmi ovlivněna bídnou situací a tím, že většina informací pochází z televize či internetu. V televizi jsou to většinou telenovely, na internetu sociální sítě, tedy zdroje velice nízké kulturní hodnoty. Nositeli tradiční romské kultury jsou hlavně staří lidé.

1.4.1 Romské umění

Romové v Bulharsku v současné době neprodukují mnoho umění. K tomu jim chybí často prostředky. Děti ze střediska, ve kterém jsem pracovala a o kterém bude řeč, neznaly žádné romské pohádky, písničky atp., když jsem se jich na to ptala. Písničky znali jen ty, co se naučili ve škole ve středisku, případně v modlitebně jejich církve. Jedině v modlitebnách se můžeme běžně setkat s romskými písněmi. Dalo by se říct, že celkově církve mají velký vliv na kulturu a smýšlení lidí v machale a bohoslužby jsou mnohdy jedinými „kulturními akcemi“, kterých se lidé účastní a které jsou pravidelné. Některé organizace pořádají různé folklorní festivaly, na kterých vystupují romské soubory. Organizace Amalipe např. pořádá dětský romský festival „Otevřené srdce“, který se v roce 2011 konal již poosmé. V některých machalách či vesnicích vznikají různé romské, převážně taneční, soubory. Ty pak také účinkují na různých festivalech, oslavách města atp.

1.4.2 Společenský život

Mezi Romy, převážně těmi, co žijí segregovaně v machalách či na vesnicích, jsou stále zakořeněné zvyky a tradice. Udržují se především zvyklosti spojené s narozením dítěte, úmrtím a pohřbem, svatbou atp. Samozřejmě, že mnoho zvyků je převzato od majoritní populace či z jiných kultur. To se týká např. zvyků spojených s církevním rokem, kterých je v pravoslavném Bulharsku mnoho. Romové hlásící se k islámu samozřejmě dodržují tradice spojené s jejich náboženstvím a nemůžeme opominout ani svátky státní. Kromě těchto obecných svátků se slaví také svátky pouze romské, jako je např. romský nový rok, který se

s tím kalendářním neshoduje, den Romů atp.

Svatby jsou velikou společenskou událostí. Slaví se přímo na ulici, sejdou se lidi z okolí, z reproduktorů hraje velmi hlasitě hudba, že o svatbě ví po celé čtvrti. Svatba bývá velice nákladná, avšak Romové se většinou nezdráhají do ní investovat. Tradiční romská svatba v Bulharsku má trvat tři dny a každý ze tří dnů má mít nevěsta jiné šaty – růžové, modré a třetí den bílé. Toto zní krásně, problém bývá ale v tom, že jsou vdávány často dívky velmi mladé, svatby jsou často domluvené rodiči. U Romů přetrvává zvyk placení za nevěstu. Ženich musí zaplatit otci nevěsty určitou sumu peněz, která je závislá na věku, kráse, barvě kůže nevěsty, na tom, z jaké společenské vrstvy pochází a je-li pannou či není.

Romové se velmi rádi scházejí v ulicích a v různých zařízeních. Společenského života se účastní spíše muži, protože ženy musí být většinou doma. Muži hrají na nárožích karty či kulečnick, nebo jen tak posedávají a povídají si. Někde mají Romové i svůj kulturní dům, kde se mohou scházet a organizovat různé akce. To se děje ale spíše na vesnicích.

Za zmínku stojí i to, že se někteří Romové jsou aktivně činí v politice. Existuje několik ryze romských stran, které jako by chtěly dobarvit pestrou paletu politických stran v Bulharsku. Bohužel ani v politice nejsou schopni se sjednotit, a tak místo toho, aby založili jednu silnou stranu, existuje několik menších drobných stran.

1.5 DUCHOVNÍ KULTURA ROMŮ

Romové jsou velmi nábožensky založení. Bulharští Romové, stejně jako Slovenští (Mann, 2004) se hlásí především ke křesťanství (asi 80 %), ostatní, převážně Romové turečtí, se hlásí k islámu. Víra se však mísí s řadou různých pověr. A tak není neobvyklé, že v romské machale vstávají mrtví (mulo) z hrobů a zjevují se pozůstalým. Například na letním táboře děti odmítaly spát v chatce, ve které se jim, podle nich, zjevovali mrtví. Je zachováno i hluboké přesvědčení o pravdivosti snů. Kvůli zlému snu např. nebyl puštěn jeden chlapec na tábor. Občas dojde k nějakému zázračnému uzdravení, lidé mají různé magické schopnosti. Po machale se jeden čas procházel obr, který podle dětí „*jí malý děti, má tři metry a chodidlo půlmetrové*“. Romové se také obecně velmi rádi zaklínají, většinou smrtí svých příbuzných: „*Ať zemře moje sestra, pokud...*“

Romové – křesťané – se většinou hlásí k protestantským církvím, které je přitahují svou nejen určitou volností a prožitkovým charakterem, ale i tím, že jsou jakousi opozicí státní

pravoslavné církvi. Pastoři jsou z řad Romů, většinou bez jakéhokoli vzdělání a dalo by se říct, že co pastor, to jiná církev. Pastoři jsou navíc mezi sebou konkurencí. Být pastorem znamená mít i zajištěný příjem. Ve starozagorské machale se vyskytuje asi dvacet různých protestantských církví.

Krom vyhraněných křesťanů a muslimů jsou tu i tací, jež se považují zároveň za muslimy a zároveň za křesťany. Na jedné návštěvě mi otec rodiny hrdě ukazoval plakáty s vyobrazením Mekky a vedle toho na obraze Pannu Marii. „*Já věřím na Pannu Marii, i na Mohameda. Bůh je přece jenom jeden...*“.

O existenci Boha není pochyb, i když podoba vyznání se od vyznání věřících majoritní populace výrazně liší. „*Bůh je přítomen všude, ve všem.*“ (Kuchař, 2001 s. 29) Svou víru, především starší ženy, velmi prožívají. Při procházení machalou jsem byla často zastavována babičkami, jejichž první otázka byla, zda-li jsem „nábožná“ a ke které církvi patřím. Nešetří slovy jako „*Bůh ať ti žehná, dívenco...*“ a „*modli se za mě...*“. Byla jsem mnohokrát pozvána na jejich bohoslužbu, kde „*se modlíme, zpíváme, oslavujeme Boha.*“ Jedna babička mě zvala: „*přijď někdy a budem se spolu modlit k Bohu...*“, protože „*já se pořád modlím, pořád říkám – ach, Pane, smiluj se nade mnou!*“. Mluvit o Bohu či o bibli proto není problém. Lidé většinou znají základní příběhy z bible. Horší je to s věroukou. Často málo vzdělaní pastoři interpretují bibli po svém a do křesťanské nauky se dostává tradiční náboženství Romů.

Po pádu komunismu zažily velký úspěch církve typu Amerických letničních církví. Povedlo se jim proniknout mezi Romy, započít s evangelizací a seznámit Romy s křesťanstvím. Bohoslužby jim jsou přizpůsobeny. Rom chce mít z kázání silný požitek, chce se radovat a plakat. Důležitými prvky bohoslužby je tedy hudba a kázání hrající na city. Zvláště je dojímat ukřižování a pohled na kříž (Kuchař, 2001). Byla jsem u jedné rodiny o Velikonocích, když zrovna v televizi běžel film o ukřižování Ježíše Krista. Naše hostitelka seděla na zemi a tekly jí slzy. „*Gospodi⁶, Gospodi, co ti to udělali? Ach Gospodi...*“

Mnoho lidí chodí na pravidelné bohoslužby i z toho důvodu, že čas od času se na nich rozdává humanitární pomoc. Proto jim stojí za to do kostela chodit, ale opravdová víra v nich není. Proto se pak nesmíme divit, když se uchylují i k činům nečestným a jejich život neodpovídá tomu, jak by ho jako křesťané měli žít.

Není k podivu, že Romové vážící si více duchovních nežli materiálních hodnot, mají větší šanci u vzdělávání vytrvat. Vyplývalo to z výzkumu, který byl prováděn v romských

⁶ pozn. Gospodi znamená „Pane“ a je to nejběžnějším výrazem užívaným pro Boha

machalách po celém jižním Bulharsku. (Gerganov, Kyuchukov 1999)

1.6 EKONOMICKÁ SITUACE

„Tady v Bulharsku, kde podle neoficiálních dat žije 750 000 lidí romského původu, je velké procento těch, kteří se dívají na Romy skrz prsty. Toto naladění se odráží i v sociální politice.“ (Jaroslav Fogl, dle výpovědi). Dodává, že konkrétně to spočívá v nedostatečné sociální podpoře lidem, kteří jsou hluboko pod hranicí minimální mzdy, která by měla zajistit důstojný život. Podle Filevy (in Kajanová, Polichronovová 2009) *„74 % bulharských Romů uvádí, že nemají dostatek jídla“*. Vzpomínám na jednu dívku, která jednou přišla ve spacím oblečení, protože jiné neměla. Její sestřenice zas chodila, jako mnoho jiných dětí, po machale bosa, protože neměla boty. Mnoho dětí v zimě chodí po sněhu jen v prošlapaných „žabkách“.

Stát na jednu stranu motivuje svou nedostatečnou finanční podporou lidi z různých minorit k hledání práce, avšak už zapomíná na zajištění pracovních míst, která by mohli lidé s často minimálním vzděláním obsadit. Problém sehnat pracovní místo ovšem mají v Bulharsku i samotní Bulhaři. Mnoho zaměstnavatelů bohužel neplatí za své romské zaměstnance pojištění, a tak nemají na stáří zajištěný důchod. Zaměstnavatelé Romů je totiž často zneužívají, protože mít či nemít zaměstnání je pro Romy často otázkou života a smrti a tak, aby užívali rodinu, se nechávají zneužívat. Proto Romové, kteří jsou mezi šťastnými a mají zaměstnání, často pracují sedm dní v týdnu v dost těžkých podmínkách. Nezaměstnanost obecně bohužel narůstá, v současné době je zapojeno do pracovního procesu zhruba 52 % Romů a z toho pouze polovina má pracovní smlouvu (Kajanová, Polichronovová 2009).

V současnosti žije ještě mnoho důchodců, kteří byli za komunismu, jako všichni ostatní, povinně zaměstnaní a nyní pobírají zasloužilý důchod. Díky důchodu může mnoho rodin přežít. Avšak s nastávajícími pokoleními, která pracují bez důchodového pojištění nebo nepracují vůbec, přichází stále větší a snad možná neřešitelný problém. V současné době umocňuje problémovou sociální situaci i celosvětová finanční krize, státní úředníci se však o tyto problémy velmi málo zajímají. *„Nemají zájem zabývat se problémy národa, který by, podle nich, udělal nejlépe, kdyby ze země odešel. O Romy se zajímají pouze během voleb, kdy jim nabízejí všemožné výhody aby je volili. Často jsme byli svědkem něčeho podobného. V naší čtvrti před volbami dala jedna strana postavit na hřiště basketbalový koš, který však po volbách opět zmizel, nikdo neví kam.“* (Jaroslav Fogl, dle výpovědi)

Tísnnvá finanční situace Romů, kteří jsou nuceni žít ze dne na den bez výhledu na dlouhodobé zajištění je přivádí k žebrání, krádežím, prostituci, obchodu s ženami a dětmi, hazardním hrám, alkoholu a drogám atd. „*Romové nemají práci, nemají prostředky k tomu, který by jim mohl zajistit důstojný život a žijí ve veliké nejistotě. Nenaučili se šetřit, protože peněz, které přicházejí, je málo a když mají, koupí si za ně třeba nový telefon, který na chvíli utiší jejich žtzeň po důstojném životě.*“ (Jaroslav Fogl, dle výpovědi) Často se setkáváme s tím, že když dostanou výplatu, dobře se najedí, avšak prasklá okenní skla, střecha, do které zatéká či hliněná podlaha se žádných investicí nedočkájí. V neutěšené finanční situaci přicházejí nabídky lichvářů, kteří nabízejí půjčky, avšak kvůli vysokým úrokům jsou pro mnohé pastí.

Jakýmsi druhem pojištění proti naprostému propadu je vzájemná solidarita. Především příbuzní si mezi s sebou velmi pomáhají. Když nemá jedna rodina práci, příbuzní ji nenechají být a pomohou. Počítá se ale s tím, že až tomu bude naopak, ti druzí pomoc oplatí. Bez této solidarity by se mnohé rodiny, se kterými jsem se setkala, propadly rychle na dno. Solidarita výjimečně funguje i mezi rodinami nepřibuznými. Setkala jsem se s dívkou, která své o dost chudší kamarádce dávala své obnošené oblečení.

Ekonomická situace má velký vliv i na vzdělávání a chození do školy. Jeden jedenáctiletý chlapec říkal: „*Já jsem nešel do školy, protože jsem neměl hotový domácí úkol.*“ Ptala jsem se ho, jak je to možné, protože nešlo o těžký úkol a času mají děti v machale víc než dost. Důvodem bylo to, že neměl doma žádnou propisku. Propisovací tužky, pastelky a další pro nás samozřejmé věci se v romských domácnostech příliš neobjevují. Je to drahé, slyšela jsem mnohokrát. Absence těchto základních pomůcek má negativní vliv na rozvoj jemné motoriky a dalších dovedností, které děti později diskreditují i ve škole. Setkáme se i s dětmi, které nejdou do školy, protože nemají na svačinu a stydí se za to.

Vidíme, že ekonomická situace souvisí nejen s velikostí finančního obnosu, ale i s tím, co je pro Romy důležité a co ne, do čeho peníze investují, i když si musí půjčit a co jim naopak přijde jako nepotřebné.

1.7 RODINA A DĚTSTVÍ

1.7.1 Rodinná síť

Podle Možného (in Budilová; Jakoubek, 2007 s. 19) „jeden z klíčů, jenž vysvětluje hodnotovou inkompatibilitu našich dvou populací a jenž by mohl otevřít cestu k produktivnímu soužití, leží v romské rodině, o níž my, Gádžové, nic nevíme.“ O struktuře romské rodiny si netroufám mnoho napsat, protože literatura, která je dostupná, popisuje romské rodiny v různých zemích, ovšem ne v Bulharsku. Informace nemůžeme jen tak generalizovat pro všechny skupiny Romů. Můžeme se domnívat, že mnoho znaků rodiny a příbuzenství je podobných i pro Romy v Bulharsku. Příbuzenství je základním principem uspořádání společnosti. Malique (in Hadj Moussová, 2009) popisuje rozdíl v uspořádání společnosti naší a romské jako vertikálnítu oproti horizontalitě. Naše společnost je postavená vertikálně svým uspořádáním, řádem a pravidly. Romové naopak žijí v proměnlivém světě, kde jediné, co je pevné, je sociální síť rodiny. Rom je tedy rovnoprávným členem skupiny a má vůči skupině určité povinnosti. Každý má nějakou roli a význam a zároveň je podporován skupinou díky vzájemné solidaritě.

Romská společnost neklade důraz na individualitu osobnosti. Člověk je členem skupiny a jeho úspěch nemá význam pro něj osobně, ale pro celou skupinu, protože žije v horizontálním, nikoliv vertikálním světě (Hadj Moussová. 2009). Důležité tedy je zaujmout roli správně, stát se jedním z mnoha článků celé romské společnosti. Existence rodinné sociální sítě souvisí se vzájemnou solidaritou a mnoha dalšími jevy, které popisují v jiných kapitolách.

1.7.2 Typy rodin

Nunev rozděluje romské rodiny v Bulharsku na tři typy: tradiční rodiny, rodiny, které ztratily svou romskou identitu a rodiny moderní. (Nunev, 1998)

Tradiční rodiny udržují romské tradice, tradiční společenské uspořádání a základní hodnoty. V takových rodinách je svět dítěte po stránce emocionální a morální velmi bohatý, děti se velmi rychle adaptují. Tradiční rodiny jsou velmi orientované na duchovní hodnoty, takže i vzdělání přijímají jako něco důležitého a dobrého. Podle Nuneva přibližně 60 % romských dětí vyrůstá v rodinách tradičních. Rodiny tradiční většinou žijí na vesnicích nebo v malých městech. Obklopeni tradičním folklorem stávají se i oni jeho nositeli – je jim blízký

a stává se pro ně důležitou hodnotou.

Druhým typem rodin, ve kterých vyrůstá asi 35 % romských dětí, jsou **rodiny, které ztratily svou identitu** a odtrhly se od tradiční kultury svých předků a přitom nepřijaly kulturu jinou. Nunev metaforicky popisuje situaci jako „duchovní vakuum“. Rodiny se často rozpadají, „vakuum“ je často zaplňováno náhradními uspokojeními, které často s morálkou mají jen velmi málo společného – duchovní hodnoty jsou nahrazovány materiálními. U těchto rodin se nejčastěji setkáváme s krádežemi a dalšími přestupky. Děti žijící v takovýchto rodinách bohužel žijí v nezdravém prostředí.

Příčiny, které vedou rodiny do takové situace, jsou různorodé. Velmi často je důvodem neutěšená ekonomická situace. Příčinou může být i odtrhnutí se od společnosti. Zvláště se jedná o mladé rodiny obklopené majoritní populací, která je často nepřijímá jako rovnocenné sousedy. Nejčastěji potkáme takovéto rodiny ve velkých městech a vzdělávání dětí je u nich velikou slabinou – děti buď nechodí do školy vůbec, nebo mají velikou absenci.

Posledním typem rodin jsou **moderní rodiny**. Jedná se jen o malé procento romských rodin, cca 5-6 %. Jsou to většinou rodiny, jejichž rodiče mají střední či vyšší vzdělání. Vzdělání je obecně v těchto rodinách velmi ceněné, takže děti mají dobré podmínky pro úspěšné absolvování školy. Bohužel se tyto rodiny často zřikají svého romského původu a hlásí se k jiným národnostem, hlavně k turecké či bulharské. Moderních rodin bohužel kvůli zhoršující se ekonomické situaci stále ubývá.

1.7.3 Koncept dětství

To, jaké postavení zaujímá dítě ve společnosti výrazně predikuje styl výchovy, péče a vzdělávání, odráží se v systému rodiny i v systému vzdělávacím. Postavení dítěte a obecně vnímání pojmu dětství je kulturně a historicky ovlivněno. Ve středověku např. pojem dětství v podstatě neexistoval, oproti tomu v dnešní době je péče o dítě v majoritní populaci kontrolována a řízena od samého narození mnoha institucemi zdravotními i školskými. Pojetí dětství u Romů a postavení dítěte v romské společnosti je v mnohém od toho našeho odlišné. Romské dítě už odmala zaujímá roli ve skupině. Nehledí se na jeho individualitu, ale na roli dítěte jakožto jednoho článku široké rodinné sítě. Rom Gejza Demeter popisuje romské dětství takto: *„Romské dítě neustále někdo nosí, někdo si s ním hraje, někdo se ho dotýká, někdo na ně mluví, někdo mu zpívá, někdo s ním tancuje. Nikdy není samo a cítí, že je milované. České dítě musí vstávat, když ho rodiče vysypou z postele, třebaže se mu chce ještě*

spát. Musí jíst v přesnou hodinu, i když nemá hlad, a když má hlad, musí počkat až se dostaví hodina dalšího jídla. (...) Romské dítě se učí tím, že vidí a vnímá, co dělají druzí. Učí se jaksí samočinně. Také ho nikdo nenutí aby se učilo něčemu, co mu není dáno od Pánaboha. Když máš dobré ucho, vezmi housle a hraj, když nemáš dobré ucho, tak na ty housle radši nesahej a jdi dělat něco jiného. Romské dítě je zvyklé účastnit se rozhodování spolu s ostatními. Vyvstane-li nějaká otázka, každý k tomu řekne své slovo. A všichni jsou vyslyšeni. Od nikoho se neočekává, že úkol vyřeší sám. Naopak. Kdyby chtěl rozhodovat sám, ostatní by se na něj dívali úkosem. Romové se dělili nejen o chleba, ale i o názory. Ale ve škole se najednou chce po dítěti, aby pracovalo samostatně. Aby nenapovídalo a nenechalo si napovídat. Dítě vychované ke společnému rozhodování je tím úplně vyvedeno z míry. Napomínají ho za něco, zač bylo doma chválené a chválí je za něco, co by se doma nelíbilo. České děti jsou zvyklé být samy. Hrát si samy. Jdi do svého pokoje a tam si hraj. Kolik romských dětí má svůj pokoj. Romské děti jsou pořád pohromadě.“ (Hübschmannová, 2002, s. 117). Romské děti nemají mnoho povinností, jako je úklid či vaření. Rodiče mají sice své ratolesti rádi, ale jsou k nim nekritičtí a v rodinách chybí kázeň. (Rous, 2001) Jejich obydlí jsou většinou tak malá, že ani mnoho péče nepotřebují a to, co je potřeba, většinou obstará matka. Dětem jsou však často svěřováni mladší sourozenci či jiní příbuzní a hlídání malého může být i důvodem pro nepřítomnost ve škole.

1.7.4 Rodina a vzdělávání

V rodinách často chybí také podpora a motivace dětí k učení a dalšímu rozvoji. Opět závisí na typu rodiny, situaci, ve které se rodina nachází; rozdíly mohou být velice propastné. Děti, které nejsou motivovány svými rodiči nepokládají školu za něco důležitého, a tak (pokud k tomu nedojde dříve) jakmile přijdou do puberty a učení se stane nezajímavé (v porovnání s jinými nabídkami⁷) a dítě přestane chodit do školy úplně. Tím ztrácí možnost vymanit se z tíživé životní situace, udělat nějaký krok dopředu a zůstává na úrovni svých rodičů. Nemůžeme říct, že by tomu tak bylo u všech dětí, ale takových, kteří mají vyšší vzdělávání je, podle Jaroslava Fogla, bohužel jen okolo jednoho procenta. Gerganov a Kyuchukov (1999) popisují přímou závislost mezi úrovní vzdělání rodičů a vztahu k navštěvování školy. Je zřejmé, že rodiče s vyšším vzděláním budou považovat za důležitější, aby se děti pilně vzdělávaly, neboť vzdělání je pro ně hodnotou. Nevzdělaní rodiče

⁷ pozn. jsou to např. party vrstevníků, internet, alkohol, drogy, počítačové hry atp.

také bohužel nemohou pomoci dětem s učením. Matky, které jsou většinou doma s dítětem, bohužel mají často ještě nižší vzdělání, než otcové, protože mnoho z nich se provdalo ve věku dvanácti třinácti let a svatba pro ně znamenala konec dalšího vzdělávání.

1.7.5 Problematika rodin

Bohužel jedním z největších problémů Romů v Bulharsku, který je nerozdělitelně spjat s neutěšenou socio-ekonomickou situací jsou časté rozpady rodin. Rodiny bývají zasáhnuté jednak bídou materiální i duchovní, ale také častou migrací (většinou kvůli práci), rozvody, nevěrou, násilím, alkoholismem, hazardem, potraty, znásilněními či svatbami v nízkém věku. Děti jsou často svědky špatného zacházení, nadávek či násilí, které páchá otec na matce, neboť žena má v rodině podřízenou roli. Otec je hlava rodiny a má právo téměř na vše, žena mu má sloužit, být atraktivní partnerkou a matkou jeho dětí. Problémy se uveličují v souvislosti s rannými sňatky, kdy jsou vdávány dívky často teprve dvanáctileté. Takové dívky často nevydrží tlak, který na ně vytváří manžel a jeho rodina a, jsouce zbaveny svých práv, jediným řešením jejich jinak bezvýchodné situace je útěk.

Před dětmi se kouří, pije, nadává, přestože jsou děti v romské společnosti velikou hodnotou. Rodiče jsou ale někdy tak obtěžkáni situací, ve které se nacházejí, že už nemají síly na to, aby děti vychovávali. A tak „*nechávací děti, ať si dělají, co chtějí, ať žijí na ulici tváří tvář různým nástrahám, ať se nechají strhnout nebezpečnými partami vrstevníků, ať se koukají na pornografické filmy a ať žijí v neustálém hluku. Stejně na tom možná kdysi byli jejich rodiče. Takovými aktivitami se snažili vyplnit nudu ve svém prázdném životě,*“ (Jaroslav Fogl, dle výpovědi). Bohužel jen velmi malá část dětí, které navštěvují salesiánské středisko ve Staré Zagoře, o němž bude řeč, pochází z úplné rodiny, jež je dítěti láskyplnou oporou.

1.8 PŘÍSTUPY KE VZDĚLÁVÁNÍ U BULHARSKÝCH ROMŮ

1.8.1 Vzdělání jako hodnota

Romský svět, jak už jsme zmínili, je horizontálně uspořádán složitou sociální sítí, v níž každý člen má určité místo. Individualitě osobnosti se však nepřikládá moc velký důraz, jako je tomu v naší společnosti. Vzdělání je však věcí osobní, člověk, jakožto individuální a svobodná osobnost může sám kráčet vstříc úspěchům a kariéře, ovšem pouta se společností a

především rodinou jsou stále křehčí. (Hadj Moussová, 2009). Budování osobní kariéry se ovšem přiči uspořádání romského světa. Nemůžeme si však myslet, že by vzdělání nebylo pro Romy hodnotou. Hodnotou je, a to poměrně ceněnou, ovšem jsou hodnoty, které jsou cennější a důležitější, jako je rodina, zdraví, úcta, peníze atd. (Rous, 2009). A tak je li vzdělání překážkou k uspokojení hodnot více ceněných, jde stranou.

Přístup ke vzdělání se velmi liší v jednotlivých romských skupinách, které obývají Bulharsko, více o tom níže. Krom toho velice záleží na rodinném zázemí atp. O podmínkách vzdělávání dětí romské národnosti se podrobněji zmíníme v kapitole druhé.

Malou vzdělanost Romů dokládají i údaje o počtu žáků romského původu ve vzdělávacím procesu v procentech. (Nunev in Romite v Balgaria: Informacionen spravochnik, 2008, s. 93) V prvních třídách je zapsáno 20,6 % romských žáků z celého počtu všech prvňáků. Ve čtvrté je podíl romských žáků pouze 14,5%, v sedmé 8,8 % a v desáté necelá dvě procenta.

1.8.2 Přístupy ke vzdělání u jednotlivých romských skupin

Jak jsme zmínili, přístup ke vzdělávání se u jednotlivých romských skupin může velmi lišit. U některých skupin vzdělání zapustilo hluboké kořeny, u druhých je hodnotou podřadnou. Největší vliv na vzdělání má však vždy samotná rodina, ve které dítě vyrůstá.

Ierlii několik pokolení vedou usedlý život, a tak jsou už dvě nebo tři generace zapojeni do vzdělávacího procesu. Díky tomu přijali částečně vzdělání jako hodnotu, avšak ne příliš utvrzenou, neboť během tří generací se těžko změní žebříček hodnot natolik radikálně. Starší generace většinou navštěvovaly základní školy pomocné, nynější generace většinou navštěvuje klasické základní školy, avšak většinou umístěné přímo v romských machalách, které výrazně zaostávají za ostatními školami.

Postoj ke vzdělání je výrazně ovlivněn bídnou socioekonomickou situací. Malá motivace k učení je způsobená mimo jiné zkušeností Romů s tím, že ani ti kteří investují do vzdělání, práci často nedostanou. Při práci s Ierlii je velmi důležité komunikovat s rodiči dětí, zejména s matkami, které tráví s dětmi více času.

Kaldarashi jsou na tom po ekonomické stránce ze všech romských skupin nejlépe. Ovšem ani u nich vzdělání nemá příliš vysokou hodnotu, jelikož byli do čtyřicátých let ještě kočovníky. Tím, že žijí většinou mimo romské machaly, nejsou vzdělávání ve školách čistě romských, ale jsou integrováni do běžných škol, takže mají přístup ke kvalitnějšímu vzdělání. Díky dobré ekonomické situaci mohou Kaldarashi ukončit i střední, a někdy i vyšší vzdělání.

V kontrastu s velkým počtem vzdělaných stojí velký počet nevzdělaných, kteří nikdy školu nenavštěvovali. Velký počet školským systémem netknutých je způsoben tím, že to není tak dlouho tomu, co byli Kaldarashi ještě kočovníci.

Rudari jsou velmi různorodá skupina a tak se i jejich přístupy ke vzdělávání v jednotlivých regionech navzájem velmi liší. Většinou však posílají své děti pravidelně do školy a na vzdělání si zakládají.

2. PROGRAMY PRO ROMY V BULHARSKU

2.1 NÁRODNÍ A NADNÁRODNÍ PROGRAMY

V Bulharsku v současné době probíhá několik evropských projektů, které se zabývají integrací či inkluzí Romů. Můžeme uvést například „Decade of Roma inclusion 2005-2015“ (Desetiletí romské inkluze 2005-2015), který probíhá v několika zemích jihovýchodní a střední Evropy a ve Španělsku. Tento projekt se zaměřuje na oblasti vzdělávání, zdravotnictví, bytové podmínky, zaměstnanost, kultury a ochrany proti rasismu. Problematika Romů je řešena i dalšími nadnárodními organizacemi a úřady, jako je UNICEF, UNHCR, European Roma Right Centre, OSN atp. (Bulgarian Helsinki Committee, 2008).

V roce 1999 Bulharsko přijalo tzv. „Framework programme for equal integration of Roma in Bulgarian Society“ (Rámcový program pro rovnou integraci Romů v Bulharsku). 1. ledna 2007 bylo Bulharsko přijato do Evropské Unie, své přijetí však muselo obhájit předložením programů týkajících se Romů. Evropská unie byla sice uspokojena, ale vývoj situace Romů se dopředu moc neposunul.

Dalším z programů, které se týkají romské (a obecně interkulturní) problematiky, byl v roce 2005 přijatý „Action Plan for Educational Integration of Children and Students from Ethnic Minorities“ (Akční plán pro integraci ve vzdělávání dětí a studentů etnických menšin). V roce 2007 vydal Central European Initiative „Plan of Action 2007-2009“ (tříletý akční plán 2007-2009) a v roce 2010 jeho pokračování, „Plan of Action 2010-2012“. Plány mají mimo jiné garantovat práva na rovný přístup ke kvalitnímu vzdělávání dětí a studentů z etnických minorit, zachovat a více rozvíjet kulturní identitu dětí a mladých lidí z etnických minorit, zajistit podmínky pro úspěšnou socializaci dětí a mladých lidí z etnických minorit, pohlížet na kulturní rozmanitost jako na pramen a faktor vzájemného poznávání a kulturního rozvoje nastávající generace a k ustanovení oboustranného respektu, tolerance a porozumění. (Central European Initiative, 2009)

Projekty takového typu bohužel, jakkoli působí vznešeně, nezanechávají mnoho stop na řešení problému. Tyto projekty nabízející řešení „shora“ nemohou vyřešit všechno. V práci s Romy je důležité pracovat „zezdola“. Jde o přímý kontakt s lidmi, řešení problémů každé konkrétní rodiny, každého konkrétního jednotlivce. Často se setkáme s různými, obzvláště jednorázovými, materiálními pomocemi. Nemůžeme tvrdit, že by Romové materiální pomoc nepotřebovali; není to však ta pravá cesta, jak jim pomoci. Romové potřebují spíše pomoc s

orientací ve světě práce, úřadů a ve společnosti, potřebují dodat zdravé sebevědomí a vybudovat si vizi do budoucna, naučit se praktickým dovednostem atd. K tomu je však potřeba velkého úsilí a především vybudování veliké důvěry Romů k těm, kteří s nimi pracují a zároveň odhodlání samotných Romů něco aktivně změnit ve svém životě i svém okolí. Dokumenty, které jsme zmínili, mohou zajistit změnu legislativy, vzdělávacího systému atp., ale bez lidí, které se zajímají o konkrétní rodiny, děti, rodiče atp. a jejich konkrétní problémy, se situace příliš nezlepší.

2.2 ROMOVÉ VE VZDĚLÁVACÍM PROCESU V BULHARSKU

2.2.1 Romské děti na základních školách

Masové zařazování romských žáků do vzdělávacího procesu v Bulharsku začalo v druhé polovině 40. let 20. století. Do té doby Romové školy prakticky nenavštěvovali. V roce 1946 začíná výstavba tzv. romských škol, tedy škol vystavěných přímo uprostřed romské machaly. Tyto školy, navštěvované pouze romskými dětmi, byly také někdy nazývány „školy pro děti s nízkým životním standardem a kulturou“. První dvě desetiletí působení těchto škol byly zaznamenány skvělé výsledky (Amalipe). Školy se úspěšně chopily vzdělávání dětí i dospělých, pro které byly organizovány kurzy „pro negramotné“. Úroveň vzdělání Romů se začala pomaličku přibližovat úrovni vzdělání ostatních etnických skupin. Po počátečních úspěších však došlo k prudké regresi – Romové se začali soustředit pouze na základní dovednosti – čtení, psaní – a praktické dovednosti. Ostatní teoretické předměty pro ně přestaly být atraktivní a Romové je přestali navštěvovat. Mezi učiteli (Bulhary) a žáky (Romy) se objevila oboustranná nedůvěra. Romské školy sice i nadále fungovaly, leč propast mezi jejich úrovní a úrovní jiných škol se začala prohlubovat. V 70. letech v reakci na nezáměr Romů o „nepraktické“ předměty začala klesat kvalita vzdělávání. Učitelé ztratili motivaci a nízká úroveň těchto škol přetrvává až dodnes.

Základní školství je na romské žáky nepřipravené, neexistuje žádná pozice, jako asistent pedagoga. V některých městech začínají působit organizace, které se snaží romské žáky a především jejich integraci ve školách majoritní populace podporovat.

Romské děti v Bulharsku navštěvují pět typů škol (Otvoreno obshtestvo, 2008). Nejvíce romských dětí navštěvuje tzv. „romské“ školy přímo v romských machalách – tyto školy, které byly, jak bylo již výše řečeno, založeny ve čtyřicátých letech 20. století stojí především

ve větších městech a jsou navštěvovány asi 70 % romských dětí žijících ve městech. Úroveň vzdělávání je bohužel velmi nízká. Krom toho i samotné budovy škol jsou často velmi zanedbané a budí nepřívětivý dojem. Ve třídách je starý nábytek, podlaha je často rozbitá. Tyto školy navštěvuje 5-10 % neromských žáků, ovšem jsou to většinou žáci, které na normálních školách měli problémy s učením či chováním.

Problém těchto škol však není pouze v nízké úrovni vzdělání a alarmujícím stavu budov. Tyto školy uzavírají bludný kruh romská rodina-romská machala-romská škola. Pro žáky to většinou bohužel znamená, že zůstanou celý život uzavřeni v machale; vyšší vzdělávání je pro ně často nemožné, neboť nejsou konkurenceschopní. Vlivem segregace v romských školách se romští žáci ani nepotkají v běžném životě s majoritní populací, a tak Bulhaři i Romové žijí paralelně své životy vedle sebe a navzájem se neznají, což podporuje tvoření vzájemných předsudků.

Dalším typem škol jsou školy vesnické, které jsou na vesnicích z velké části či zcela obydlených Romy, proto je někteří odborníci řadí k prvnímu typu škol. Rozdíl je ale v tom, že vesnické romské školy nejsou uměle vytvořené, nejedná se o umělou segregaci, ale o celkem přirozené příčiny vzniku. Jednak proto, že když už Bulhaři ve vesnicích žijí, většinou se jedná o starší generaci, neboť mladší odcházejí do města. Jediné děti tedy často bývají děti romského původu, a tak se stává škola v podstatě čistě romskou. Integrace by v takovém případě byla možná jen tak, že by romské děti dojížděly do jiné školy, což by mohlo vést k tomu, že kvůli ekonomickým příčinám by romští žáci do škol přestaly docházet. Tyto školy nemají moc vysokou úroveň, vyučují v nich často mladí učitelé, kteří jinde nesehnali práci a kteří nemají mnoho zkušeností s romskými žáky ani s výukou obecně.

Dalším typem škol jsou tzv. smíšené školy. Jde o školy s vysokým procentem bulharských dětí. Tyto školy mají obecně lepší úroveň než školy čistě romské. Materiální zařízení i personální obsazení je již na lepší úrovni, romští žáci zde mají příležitost rovného vzdělávání. podle Nuneva (2002) je ve smíšených třídách nejlepší zapojit nejvýše 35 % romských žáků. V tomto případě se romští žáci nejlépe integrují aniž by přitom musel učitel kvůli nim snižovat úroveň vzdělávání a zpomalovat tempo.

Na školách specializovaných a elitních (jazyková gymnázia, prestižní technické obory atp.) je počet romských dětí velmi nízký.

Posledním typem škol jsou základní školy speciální. Velká část žáků speciálních škol jsou Romové, ačkoliv jejich úroveň by odpovídala zařazení do obyčejných základních škol. Bohužel mnoho takových dětí končí ve speciálních školách kvůli rodičům, které zaujmou speciální služby těchto institucí, jako je poskytování stravy, ošacení atp zdarma.

2.2.2 Romové na ostatních stupních škol

Romské děti navštěvují před vstupem na školu základní i mateřské školy, ovšem ne v takové míře, jako děti majoritní populace. Rodiče totiž chtějí mít děti často doma. Někdy bývají problémem k zařazení do mateřské školy finance. Rok před vstupem do první třídy děti povinně navštěvují přípravné ročníky, kde probíhá nácvik jemné i hrubé motoriky atp. Bohužel mnoho dětí do přípravných ročníků nechodí. V tomto případě ale musíme podotknout, že se jedná spíše o to, že rodiče nechtějí či necítí potřebu, aby jejich děti navštěvovaly takové zařízení. Dětem se ale v přípravných třídách většinou líbí, neboť v nich zažijí plno nových aktivit.

Romové pokračují po základní škole i na středních školách, odborných učilištích a někteří i na univerzitách. Střední školy jsou v Bulharsku většinou spojené se základními, takže žák přechází plynule do třídy deváté, desáté atd. Mnoho dětí tak zůstane v romské škole až do maturity. Malá část romských dětí navštěvuje gymnázia, větší část si volí různé specializace. Procento vysokoškolsky vzdělaných Romů je však velmi malé a většinou jde o Romy z rodin, kde je vzdělání velmi ceněno a podporováno a kde rodina má potřebné prostředky k tomu, aby zajistila možnost studia.

2.2.3 Univerzitní příprava učitelů pro romské děti

Na univerzitě v městě Veliko Tarnovo existoval studijní program „Učitelství prvního stupně a romský jazyk“. Tento program však byl před několika lety uzavřen. Zajímala jsem se o tento program a dostala jsem odpověď od profesora romské národnosti Hrista Kyuchukova, který tento program vedl. Napsal mi: *„Já už pět let nežiji v Bulharsku, ale v Berlíně, protože na univerzitě v Veliko Tarnovo byl obor, který připravoval učitele na práci s romskými dětmi, zavřen. Profesori, kteří jsou na univerzitě, jsou členové politických stran VMRO⁸ a ATAKA⁹ a nechtěli, aby se na univerzitě učil „cigánský jazyk“, nechtěly „Cigány“. V Bulharsku se romština ve školách neučí, protože nejsou připravení učitelé a Ministerstvo vzdělávání nedělá nic pro to, aby se to změnilo. Byla vydaná učebnice, ale nepoužívá se k učení romského jazyku... bohužel... V Bulharsku nejsou lidé, které tento problém zajímá a nic se proto nedělá.“*

⁸ pozn. VMRO je bulharská nacionalistická strana, snaží se o rozvoj Bulharska, prohlašuje se za stranu patriotů.

⁹ pozn. ATAKA je taktéž bulharská nacionalistická strana, avšak s radikálnějším, až rasistickým programem. Tato strana se staví veřejně proti menšinám, obzvláště proti Romům a Turkům.

(překlad z bulharštiny)

Na bulharských pedagogických fakultách neexistuje žádný speciální předmět, který by budoucí učitele a vychovatele připravil na práci s romskými dětmi. Učitelé jsou proto nepřipravení, a přitom téměř každý učitel se s romskými dětmi ve své učitelské praxi potká. Vzdělávání učitelů probíhá pouze formou různých kurzů organizovaných nestátními organizacemi.

2.3 BULHARSKÉ ORGANIZACE ZABÝVAJÍCÍ SE INTEGRACÍ A PODPOROU ROMŮ

2.3.1 Organizace Drom

Organizace Drom je nestátní nezisková organizace, která vznikla roku 1997. „*O tři roky později se startuje projekt, který je nejvýznamnější vzdělávací iniciativou v Centrální a východní Evropě – konkrétněji se jedná o pilotní projekt desegregace vzdělávání Romů, nebo tzv. Vidinský desegregační model.*“ (<http://drom-vidin.org/aboutus.html>)

Cílem organizace Drom je podat pomocnou ruku Romům při integraci do neromské populace. Dílčími cíli je: (<http://drom-vidin.org/aboutus.html>)

- Mapovat situaci dodržování lidských práv u Romů v Bulharsku
- Zajistit právní pomoci bulharským občanům romského původu v případě porušení lidských práv
- Snaha o integraci ve vzdělávání a zajištění přístupu ke kvalitnímu vzdělávání pro Romy
- Pomoci s ekonomickou situací, která může Romům bránit v integraci do společnosti
- Šířit informací v případě porušování lidských práv u Romů
- Pracovat jako mediátor mezi Romy a místními úřady
- Koordinovat činnost s dalšími NNO pracujícími s Romy
- Popularizovat romskou kulturu s cílem podpořit tolerantní vztah k Romům

Organizace Drom tedy působí v oblasti právní pomoci Romům, v oblasti vzdělávání a v médiích a zároveň spolupracuje na mezinárodní úrovni s mezinárodními organizacemi.

2.3.2 Vidinský projekt

V severobulharském Vidinu byl organizací Drom v roce 2000 uskutečněn již výše zmíněný „Vidinský projekt“, který by se mohl stát vzorem pro mnoho dalších měst, kde se potýkají s problematikou vzdělávání Romů. Vidin je město v severozápadním Bulharsku s 85 000 obyvateli. Šest procent obyvatelstva jsou Romové. Cílem „Vidinského projektu“ je integrace dětí romské národnosti v neromských školách. Cílovou skupinou jsou nejen romské děti od šesti do osmnácti let a jejich rodiče z města Vidin. Nepřímou cílovou skupinou jsou i jejich neromští spolužáci se svými rodiči. Důvěra a vzájemné porozumění je potřeba budovat na obou stranách, neboť nepřijetí romských žáků těmi neromskými může být kamenem úrazu pokusům o integraci.

Strategie Vidinského projektu spočívá v těchto aktivitách:

- Informace pro rodiče i pro učitele, specializované kurzy
- Nabídka zájmových činností, kluby, sportovní týmy
- Kampaň v romských machalách před zápisem do škol
- Rozdělení romských dětí rovnoměrně do tříd tak, aby v žádné třídě nebylo více jak 30 % dětí romské národnosti
- Zajistit převoz dětí do školy
- Zajištění bezplatných pomůcek
- Doučování a podpora dětí v učivu
- Ocenění žáků, kteří chodí pravidelně
- Spolupráce s úřady, médii a dalšími představiteli veřejného života, vedení diskuzí a kampaní

Vidinský projekt zatím sklízí úspěchy, ačkoliv provoz výše zmíněných aktivit je poměrně náročný. Už po prvním pololetí trvání projektu se iniciátoři setkali se spokojeností na straně dětí i rodičů. Od roku 2000 programem prošlo už více jak 400 dětí. Pouze 2 % z nich z programu odchází. Znamky dětí se zlepšují, 78 % dětí má známky „dobrý“ a „velmi dobrý“. 12 % dětí má vyznamenání.

Úspěch je dán nejen zajištěním a podporou dětí ve vzdělávání, ale také tím, že rodiče dětí cítí, že děti v programu jsou chráněné před předsudky. Rodiče se krom toho mohou také sami zapojovat v mimoškolních aktivitách. (World Development Report, 2006)

Po vzoru Vidinského projektu je nyní integrováno do neromských škol v jedenácti městech Bulharska přes 4000 dětí. (<http://drom-vidin.org/>)

2.3.3 Centrum Amalipe

Organizace Amalipe, centrum pro interkulturní dialog a toleranci, je vedoucí romská organizace, která usiluje o rovnoprávné začlenění Romů do společnosti. Centrum Amalipe bylo založeno v roce 2001 v městě Veliko Tarnovo. Organizace hraje hlavní roli v organizaci romského občanského hnutí a realizuje různé projekty pro integraci Romů na místní i národní úrovni. Organizace je členem Národní rady pro spolupráci v etnických a demografických otázkách a je také jedinou nestátní neziskovou organizací v Bulharsku, která má účast v díle Evropské romské platformy. (Amalipe)

Amalipe se zajímá aktivně o rozvoj folkloru a kultury bulharských Romů. Centrum vydává různé příručky a články, které informují o romských tradicích na území Bulharska. Mezi studii můžeme uvést např. studii o tradicích spojených s romskými svatbami v okolí města Veliko Tarnovo. Centrum dále mapuje situaci Romů v Bulharsku, romské skupiny, jejich historii i současnou situaci, ve které se nacházejí. Významným bodem zájmu jsou romské ženy. Centrum se snaží dále o integraci romských dětí v neromských školách. Jejich cílem je, aby byly zrušeny všechny romské školy v Bulharsku i v celé střední a východní Evropě.

Dále se snaží o to, aby stát opravdu naplňoval cíle programů, které podepisuje, a aby spolupracoval s nestátními neziskovými organizacemi zabývajícími se Romy a přímo s romskými organizacemi.

3. SALESIÁNSKÁ PEDAGOGIKA

3.1 OSOBNOST ZAKLADATELE DONA BOSKA

Don Bosko, zakladatel řádu Salesiánů Dona Boska, se narodil 16. srpna 1825 v Castelnuovu d'Asti v Itálii v chudé rolnické rodině. Již od mládí cítil povolání ke službě mládeži. Jeho budoucí působení silně ovlivnil sen, který se mu zdál v devíti letech (Bosco, 2007). Již jako malý chlapec shromažďoval okolo sebe další chlapce, vypravoval jim různé příběhy či předváděl kouzla a akrobatické kousky, které odpozoval při vystoupeních komediantů. Skrze tyto aktivity se snažil o evangelizaci mezi svými diváky, kteří přicházeli z celého okolí. *„Každé sváteční odpoledne se konalo představení. V Becchi je louka s několika stromy. Jedním z nich byla mohutná zimní hruška. Na ni jsem upevnil lano, napjal je a přivázel k druhému stromu. Vedle jsem postavil stolek s kouzelnickou brašnou. Na zem jsem prostřel koberec pro prostná cvičení. (...) Vyzval jsem všechny k modlitbě růžence a ke zpěvu nějaké zbožné písně. Pak jsem si stoupl na židli a pronesl kázání.“* (Bosco, 2007, s. 96) Velmi toužil po tom, stát se knězem, proto se pilně věnoval studiu. Cesta ke kněžství však byla pro chlapce z chudé rodiny složitá. Díky Janově urputné snaze po mnoha strastech přijal v Turíně roku 1841 kněžské svěcení a stal se Donem Boskem.

Turín byl v té době velkým městem, kterým otřásala průmyslová revoluce. Počet obyvatel se rapidně navyšoval, *„v letech 1838-1848 ze 117 tisíc na 137 tisíc obyvatel“* (Bosco, 1991, s. 101). Stěhování do měst však nepřinášelo lidem to, očekávali, ale bídu a nelidské pracovní podmínky. Don Bosko už během let v turínském semináři pokračoval v práci s mládeží, a to s tou, jež byla sociální situací v Itálii nejvíce postižená. Začal shromažďovat mladé dělníky a učedníky, kteří neměli žádné zázemí, a zábavnými aktivitami se snažil zabránit působení negativních vlivů, které číhaly na mladé ze všech stran. Začal pracovat i s mládeží ve vězení. Jejich situace ho tak hluboce zasáhla, že se rozhodl zasvětit život tomu, aby mladí lidé nekončili ve vězeních, ale rozvíjeli se v poctivé občany a dobré křesťany. *„Pomyslel jsem si: Tito chlapci by potřebovali venku najít přítele, který by se o ně staral, pomáhal jim, učil je a v neděli je vodil do kostela. Pak by se snad znovu nezkazili, nebo by se alespoň nevraceli do vězení.“* (Bosco, 2007, s. 96)

Don Bosko dostával mnoho pracovních nabídek, některé i s velmi lákavým finančním ohodnocením. Jeho touha ho však vedla k práci s mladými a také se mu stále znovu vracel sen z devíti let, který ho k této práci vybízel. Provázely ho však stále další a další problémy - nemohl najít pořádné místo, kde by se s mladými scházel. Mladých neustále přibývalo, ale

nebyly prostory, kam by se uchýlili. Když se našlo nějaké útočiště, kde mohli svobodně být, byli brzy vyhozeni a museli si hledat nové místo.

Oratoř¹⁰, jak tato setkávání nazýval, našla své trvalé místo až v roce 1846 v neútulné malé kůlně v Pinardiho domě na předměstí Turína na Valdoccu (Bosco, 1991). Zpočátku mladí docházeli přes den, později se jim však otevřely dveře domu i na noc a Valdocco se stalo domovem pro mnohé chlapce, kteří neměli kde bydlet. V oratoři se začalo s vyučováním. Don Bosko se snažil o rovný přístup ke vzdělání, tedy aby se i chudá dělnická mládež mohla vzdělávat. Zaměřoval se především na výuku katechismu, avšak ve večerních školách si mohli mladí doplnit i základní vzdělání (Bosco, 2007). Krom toho sepsal i mnohé učebnice a příručky, které byly určeny prostým lidem a chudé mládeži. Chlapci (neboť Don Bosko se zaměřoval pouze na chlapce) získali brzy možnost vyučit se i nějakému řemeslu. „Roku 1853 otevřel krejčovskou a obuvnickou dílnu, o rok později knihvazačskou, v roce 1856 dílnu stolařskou a o pět let později dílnu tiskařskou“ (Bosco, 1991, s. 203). Každý pokrok v jeho díle byl však doprovázen velikými těžkostmi a nepříjemnosti a Don Bosko musel snášet nepochopení nejen ze strany státních úředníků, ale i katolických kněží, arcibiskupa a dokonce i blízkých přátel. Byl pokládán za šíleného, svou snahu však nevzdával.

S růstem jeho díla bylo potřeba najít si spolupracovníky, kterými se později stali „jeho“ chlapci vychovaní ve středisku. Don Bosko ale usiloval ještě o víc. Chtěl, aby jeho dílo pokračovalo i po jeho smrti a rozrůstalo se do celého světa. A tak postupně ze svých chlapců vytvořil Společnost svatého Františka Saleského – Salesiány Dona Boska. „Stalo se tak 18. prosince 1859“ (Bosco, 1991, s. 253). Dále společně s Marií Dominikou Mazzarellovou (1837 – 1881) založil Kongregaci Dcer Panny Marie Pomocnice - ženskou kongregaci s obdobným výchovným posláním pro dívky. Salesiánské dílo se dále rozrůstalo a rozrůstá, vznikají i další větve salesiánské rodiny. Za Dona Boska tomu byla např. také laická větev Salesiánských spolupracovníků.

Ještě za života Dona Boska bylo vystavěno mnoho ústavů a oratoří pro chlapce i dívky a dílo začalo pronikat i do zámoří. „Prvním salesiánským misionářem se stal Don Giovanni Cagliari, který roku 1875 začal působit v Argentině“ (Bosco, 1991, s. 345).

Don Bosko zemřel obklopen svými spolupracovníky 31. ledna 1888 a v roce 1934 byl papežem Piem XI. prohlášen za svatého.

10 Pozn. oratoř jako výchovné prostředí je spojena především s postavou sv. Filipa Neriho († 1595), který kolem sebe shromažďoval v Římě mladé lidi a věnoval se jim v jejich volném čase.

3.2 SALESIÁNI DONA BOSKA U NÁS I VE SVĚTĚ

Salesiáni Dona Boska, (oficiální název je Společnost svatého Františka Saleského), nyní působí ve 128 zemích světa, kde provozují oratoře, školy všech stupňů, odborná učiliště, internáty, dětské domovy, volnočasová zařízení a další instituce související s pastoračí, výchovou a vzdělávání mládeže. Salesiány najdeme na všech kontinentech, největší rozkvět salesiánského díla v současné době zažívá Indie a Vietnam. V roce 1999 bylo na světě přes 16 tisíc salesiánů Dona Boska, z toho polovina v a téměř stejný počet měly i sestry FMA¹¹ v Evropě (Kaplánek, 2002). Zatímco ve světě se salesiáni orientují spíše na školství, v České republice se zaměřují na volnočasové aktivity. V současnosti je v České republice provozováno 12 středisek mládeže a mnoho dalších aktivit, které zaštiťují salesiáni. Programů středisek se účastní přibližně 8500 dětí a mladých lidí. „*Činnost zajišťuje přibližně 135 zaměstnanců a 400 dobrovolných spolupracovníků*“ (Výchovně pastorační projekt provincie 2007, s. 27). Střediska nabízejí širokou škálu aktivit. Střediska v Teplicích a v Ostravě se zaměřují především na práci s Romy.

3.3 PREVENTIVNÍ SYSTÉM DONA BOSKA

Pilíře salesiánské pedagogiky stojí na preventivním systému Dona Boska. Když žádali Dona Boska, aby popsal svou metodu, odpověděl: „*Chcete, abych vysvětlil svoji metodu? Zklam vás! Ani já ji totiž neznám! Šel jsem vždy dopředu, jak mi vnukal Pán a jak to vyžadovaly okolnosti.*“ (Kopecký, s. 1) Preventivní systém není systém technik, které nám zaručují úspěch ve výchově. „*Ide skor o štýl celého života, stráveného s mladými a pre mladých*“ (Vojtáš, 2010, s. 35).

Přesto byla metoda zaznamenána a dodnes se ukazuje jako velmi přínosná. V době plné sociálních nepokojů a pomalého rozpadu tradičních hodnot, kdy metoda vznikla, byla otázka prevence velmi aktuální a Don Bosko nebyl jediným pedagogem své doby, který by preventivní systém navrhoval. (Kaplánek, 2007, s. 2)

Z dějin pedagogiky známe kromě systému preventivního také styl represivní. Ten je založen na autoritě, příkazech a trestech. Vychovatel je mezi mládeží spíše hlídačem, než osobou, se kterou by měli mít mladí nějaký vztah a za každý prohřešek se platí spravedlivým trestem.

¹¹ pozn. FMA je zkratka italského názvu Istituto delle Figlie di Maria Ausiliatrice, česky Dcery Panny Marie pomocnice. Jedná se o ženskou větev salesiánů.

System preventivní je naopak postaven na přátelské přítomnosti mezi mládeží. Neznamená to však absenci jasných pravidel. Přátelský přístup vychovatelů by měl působit jako prevence páchaní přestupků. Prostředky výchovy už tedy nejsou tresty, které „*mohou špatné chování jen zastavit – odměna ale buduje to správné.*“ (Matějček 1993, s. 31). Preventivní systém je založen na úctě ke každému jedinci s respektem k jeho individualitě a aktivní přítomnosti mezi mládeží.

Základními pilíři systému jsou rozum, laskavost a náboženství. Přizpůsobeno by mělo být i výchovné prostředí, které by v sobě mělo zahrnovat čtyři principy: domov, farnost, školu a hřiště. Cílem preventivního systému je vychovat dobrého křesťana a čestného občana. Metodami, které nás dovedou k cíli, jsou především animace a asistence. Ve výchově musí být vyvážena pedagogika povinnosti, radosti a angažovanosti. Nyní se dostaneme blíže k jednotlivým bodům.

3.3.1 Tři pilíře preventivního systému

- a) **Rozum** – Rozumem ve výchově se myslí schopnost pružně reagovat na pedagogické situace, improvizovat a flexibilně přizpůsobovat výchovné zákroky. Zároveň sledovat vytyčené výchovné cíle, uvažovat o dopadu aktivit a zážitků na život konkrétních jedinců (Kaplánek, 2007). To znamená i respektování svobodné vůle těch, které vychováváme. Podmínkou je důvěra ve schopnost mladého člověka reflektovat svůj život, neboť podle Dona Boska je v každém člověku ukryto dobré jádro, které musí být vychovatelem rozpoznáno a rozvíjeno.
- b) **Laskavost** – Laskavost je druhou z triády výchovných principů salesiánské pedagogiky, ovšem v salesiánské praxi měla vždy privilegované první místo. O Donu Boskovi se můžeme dočíst, že „*jeho laskavost nás přitahovala, získavala a premieňala naše srdcia*“ (Vojtáš, 2010, s. 35) a „*Laskavost je spôsob vnímania, ktorý vidí potenciality v hĺbke každého človeka. Jde o schopnosť vnímať, hľadať a podporovať rozvoj toho bodu, ktorý je prístupný pre dobro, a ktorý se môže stať jadrom zmeny osoby.*“ (Vojtáš, 2010, s. 36) Nutné je, aby byl vychovávaný vychovatelem milovaný a přijímaný takový, jakým je. To však nestačí, mladý člověk/dítě to navíc musí skutečně pocítit.
- c) **Náboženství** – Náboženství je, podle Dona Boska, sjednocujícím prvkem preventivního systému. Cílem preventivního systému by měla být výchova aktivního

křesťana. Oratoř Dona Boska by měla být mixem sakrálního a profánního. V dnešní době je situace trochu jiná, katolická církev není všude, kde se uplatňuje preventivní systém, tou hlavní, ke které by se většina lidí hlásila¹². To však neznamená, že by se měla tato dimenze ze salesiánského výchovného systému vytrácet. Zahrnuje pojetí hodnot, transcendentální pohled života na svět, pomáhá objasnit smysl života, orientaci, motivaci a naději (Vojtáš, 2010). Znamená to, že tato dimenze je pro dnešního člověka stejně důležitá jako tomu bylo kdykoliv předtím.

3.3.2 Výchovné prostředí

Čtyřmi dimenzemi výchovného prostředí jsou **farnost, rodina, škola a hřiště**. Farnost zastupuje náboženský rozměr, rodina rodinné láskyplné prostředí, škola výchovu a vzdělávání a hřiště smysluplně prožitý volný čas a odpočinek. Oratoř by měla zahrnovat všechny čtyři dimenze. Měla by být rodinným láskyplným prostředím, kde vládne vzájemná důvěra a otevřenost (rodina) s náboženským, transcendentálním rozměrem (farnost), kde se člověk něčemu naučí a kde je vybavován do života (škola) a kde se cítí dobře (hřiště).

3.3.3 Metody preventivního systému - asistence a animace

Asistence znamená fyzickou a animace aktivní přítomnost mezi mladými (Bešenyei, 2010). Musí být flexibilní a dynamický a dávat mladým prostor pro jejich tvořivost a spontánnost, které však usměrňuje a snaží se, aby došlo k jejich rozvoji. Asistence¹³ je výchovou především tím, že vychovatel podává svědectví, udává příklad. Animace znamená, oduševňovat¹⁴ společenství, tedy dávat nové impulzy a motivaci, dávat společenství a aktivitám duši. Důležité jsou tedy obě složky. Vychovatel musí zůstat vychovatelem, ne jen nabízet nové aktivity. Musí mít vždy na paměti výchovné cíle, vědět, za čím jde a s úctou usměrňovat chování mladého člověka.

3.3.4 Cíle výchovy

¹² tak je tomu např. v Bulharsku, kde se majoritní populace se přiklání k pravoslavné církvi a romská komunita převážně k církvim protestantským. Salesiáni však působí i v zemích nekřesťanských, např. v Súdánu, kde mluvit o křesťanství mezi dětmi je zakázáno. V České republice je sice stále největší církví církev katolická, ale obecně naladění k ní také není zrovna nepřátelštější.

¹³ pozn. asistent je od slova "asistere" - "být u toho", "stát poblíž"

¹⁴ pozn. slovo animátor pochází z latinského slova anima – duše. To znamená, že je to ten, který oživuje duši, společenství, ve kterém se nachází přes různé aktivity, hry nebo slovo.

Cílem preventivního systému je prevence před nežádoucími vlivy, která by měla vést k výchově čestného občana a dobrého křesťana. Za pojmy čestný občan a dobrý křesťan se schovává celkově rozvinutá osobnost žijící smysluplný, harmonický život, jež si je vědom své ceny, svých povinností vůči druhým, sobě i Bohu.

3.3.5 Pedagogika povinnosti, radosti a angažovanosti

Dona Boska se ptal jeho mladý světenec Dominik Savio na radu, jak se stát svatým. „Řekl jsem mu, že především si musí trvale uchovat mysl veselou a klidnou. A pak musí každý den plnit své povinnosti: k Bohu a k učitelům (...), a aby nevynechával chvíle odpočinku; radostně si každý den hrát se spolužáky je věc, která se líbí Bohu.“ (Bosco, 2005, s. 93) V této radě byly zahrnuté všechny tři úrovně realizace preventivního systému Dona Boska. Úroveň povinností znamená naučit se dobře plnit své aktuální povinnosti ve škole, práci, ve společnosti či rodině. Radost je jistou indikací spokojenosti a čistého svědomí. Neměla by chybět v rodinném společenství, je projevem laskavosti. Úroveň angažovanosti znamená schopnost vnášet přátelského ducha do společenství – animace. (Vojtáš, 2010)

3.4 PREVENTIVNÍ SYSTÉM V ROMSKÉM SVĚTĚ

Nyní se podíváme na preventivní systém Dona Boska jako výchovný systém uplatnitelný ve světě Romů. Pokusím se vyzdvihnout prvky, které jsou ve výchově Romů zvláště důležité, na co se má klást důraz. Naše výchovné zkušenosti mohou totiž narážet na jinakost romského světa, na kulturní odlišnosti, živější temperament i na různá zranění a nejistoty, jak o tom je psáno v jiných kapitolách. Spíše, než abychom je měnili, si jich musíme vážít, naučit se je přijímat a mít je rádi takové, jací jsou (Bešenyei, 2010). Podle Kuchaře (Kuchař, 2001) je potřeba, aby výchovné prostředí bylo strukturované podle náročnosti požadavků na základě dobrovolnosti a spolupráce, aby tedy na jedné straně byly přístupné spontánní aktivity, kde je nízký práh nároků, a na druhé straně např. sportovní kroužky, kde jsou nároky zvýšené.

Aby se stal člověk skutečným vychovatelem, musí vychovávat svědomí. Vydařená výchova je formací k správnému používání svobody. (Benedikt XVI., 2008) Děti z romských rodin bohužel často mají svobody až příliš, chybí jim jasné hranice, které by je mohly posunout v osobnostním rozvoji dál.

3.4.1 Tři pilíře preventivního systému

- a) **Rozum** – Při výchově romských dětí musíme dětem zprostředkovávat morální standardy a hodnoty, které po nich začínáme pomalu vyžadovat. Prostředky k tomu mohou být různé odměny, motivace, ale i napomínání či trestání. Klademe důraz na to, abychom dětem vštěpili řád, avšak musíme myslet na to, že je potřeba dostatečný čas na to, aby internalizovali a pochopili normy společnosti. Dbáme tedy na respektování jejich osobní svobody, která je postupně vede k osobní zralosti a zdravému sebevědomí (Bešenyeyi, 2010). Za nejdůležitější prvek při práci s Romy považuje Bešenyeyi *„budovanie osobného vzťahu, ktorý musí byť dohodový, stabilný a musí mať plynulú kontinuitu. Snažíme se o otvorené, rovnocenné a úprimné vzťahy s nimi, vedeme dialog.“* (Bešenyeyi, 2010, s. 42)

Důležité je, aby mezi vychovateli byla vzájemná souhra a stabilita v předávání hodnot. Respektování jejich svobody a individuality vyžaduje i k respektování jejich zájmům. Vychovatel se tedy má snažit rozvíjet to, co mají děti rády – tanec, hudbu, sport... tyto aktivity nám mohou pomoci se k dětem ještě více přiblížit a zprostředkovat jim hodnotový systém.

Osobní růst dětí upevňujeme odměnami, pochvalami či uznáním a tím podporujeme zdravý růst jejich sebevědomí. Neosobní odměny však mohou působit naopak destruktivně. Pomoc z charity, z různých sbírek atp. sice může utišit aktuální materiální nedostatek, ale nemají pozitivní výchovný účinek. Můžeme říct, že spíše opačný, protože je to učí tomu, že mohou dostat něco zadarmo bez toho, aby se sami přičinili. Důležitá je spolupráce s rodiči. Pomalu je třeba se snažit navázat důvěru s dospělými, ale neklást si přitom velikou naději, že je můžeme změnit. Děti, které vychováváme, můžeme v něčem ovlivnit a až oni se stanou dospělými, budou našemu způsobu výchovy o něco více blíže, budou mít hlouběji zakořeněné hodnoty, které jsme jim vštěpili, než generace jejich rodičů a práce s jejich dětmi zas bude o krůček dál. A tak vidíme, že výchova Romů je dlouhodobý proces, který postupuje jen velmi pomalými krůčky. Výchova musí být interaktivní, obousměrná, odměňující každému individuálně. *„Prezieravosťou odhadneme a zvedáme každému len toľko slobody, koľko unese. Iba dlhodobá mravčia práca môže priniesť výsledky.“* (Bešenyeyi, 2010, s. 43)

- b) Laskavost** – K laskavosti bychom mohli zopakovat v podstatě vše, co už bylo napsáno v obecné kapitole o preventivním systému. Rozdíl je v tom, že laskavostí chceme překlenout přece jenom jakýsi prostor, který naši a jejich společnost dělí. Platí, že musíme Romy mít rádi a vyhradit si na ně čas, který trávíme s nimi. Pomocí laskavého přístupu můžeme začít budovat mosty důvěry a úcty. My musíme přijmout je a zároveň se musíme nechat přijmout jimi.
- c) Náboženství** – Náboženství je neodmyslitelnou součástí nejen našeho výchovného systému, ale i běžného života Romů. Náboženská Romů (viz kapitola 1.5 Duchovní kultura Romů) je věc zcela přirozená, i když má svou specifickou podobu. Přesto na ní můžeme stavět a budovat hodnoty. „*Viera je najdôležitejším komponentom zmeny hodnot a zmeny mentality.*“ (Bešenyei, 2010, s. 43)

Víra pomáhá i samotným vychovatelům vnitřně se ztotožnit s jejich úkolem, který může vypadat někdy dost beznadějný. Ke katechezi je používáno především zážitkových forem a hudby, protože víra je u Romů postavena především na citovém zážitku. Lepší je děti rozdělit podle pohlaví, neboť tak je dosaženo lepší soustředěnosti.

Zvláštní význam mají i různé modlitby, např. za zesnulé, různá modlitební společenství atp. To vše se ale neobejde bez vytrvalosti a trpělivosti.

3.4.2 Výchovné prostředí

Základní principy výchovného prostředí, jak jsme uvedli výše, domov, škola, farnost a hřiště, je potřebné zahrnout i do výchovné práce s romskými dětmi a mládeží. A možná, že pro Romy mohou mít ještě daleko větší důležitost, neboť pochází často z prostředí bídného, nepodněného. Rodina soužená tíživou sociální situací často není pro dítě či mladého člověka oporou, nenalézá v ní dostatek lásky a uznání. Přisun vědomostí bývá bohužel omezen nepodněným domácím prostředím a nízkou hodnotou vzdělání. Mnoha Romům chybí víra ve smysl jejich života, cítí se být (a bohužel často jsou tak i vnímáni) na pokraji společnosti, mají nízké sebehodnocení. Jelikož nejsou dostatečně stimulováni a nemohou si svou energii vybit při sportovních a herních činnostech, tíhnou k sociálně nežádoucímu chování.

Vidíme tedy, jak velikou důležitost má každý prvek výchovného prostředí. Proto je potřeba všechny prvky ve výchově Romů zahrnout.

3.4.3 Metody preventivního systému - asistence a animace

Aktivní a fyzická přítomnost mezi Romy znamená proniknout do jejich světa. Jde tedy o něco trochu hlubšího, než když vychováváme děti majoritní populace. Navazujeme atmosféru přátelství a to jak v prostředí romském, tak v prostředí střediska, kde s Romy pracujeme. Bez vzájemného poznání nemůžeme být správnými asistenty a animátory. Teprve přes vzájemné porozumění a přijetí jejich a našich odlišností můžeme budovat více. Toto vzájemné poznávání může být však daleko obtížnější, zvláště v případě, kdy jsou Romové kvůli předsudkům vyvrženi v myslích majority na kraj společnosti a když oni sami v reakci na toto opovržení hledí na populaci majoritní skrz prsty.

3.4.4 Shrnutí

Bešenyei na závěr uvádí: *„preventívny systém v rómskom prostredí je o našej bezhraničnej trpezlivosti a sebaovládání, vytrvalosti a vyčkávání na príležitosť, na okamih, keď sa to všetko zmení a otočí, na búranie anonymity a postupnom odstraňovaní agresivity, čakanie na zmenu mentality jednotlivca i osady... je na to potrebný čas, ktorý musíme medzi Rómami premodliť a pretrpieť.“* (Bešenyei, 2010, s. 48) A dodává, že: *„Rómovia sú schopní samostatného rastu, ak majú vhodné podmienky a vnútornú motiváciu.“* (Bešenyei, 2010, s. 49) Bez této motivace Romů se svým životem něco udělat jsme téměř bezbranní. *„Ochota něco změnit musí zvítězit i u samotných Romů. Také oni musí být připraveni řešit a překonávat své handicapy a přehodnotit některé své postoje.“* (Kabeláčová, Fremlová, 2009)

Pokud se naváže důvěra a vychovatelé mají se svými svěřenci velikou trpělivost, je Don Boskův systém v romském prostředí velmi dobře aplikovatelný. Prostřednictvím asistence a animace a zajištěním náležitého výchovného prostředí můžeme naplňovat tři základní pilíře . rozum, laskavost a náboženství, abychom došli k cíli. Nemůžeme však očekávat rychlé výsledky. Opravdové výsledky se objeví možná až za několik generací.

4. ČINNOST SALESIÁNŮ DONA BOSKA VE STARÉ ZAGOŘE

4.1 STRUČNÁ HISTORIE SALESIÁNŮ V BULHARSKU

Salesiáni Dona Boska přišli do Bulharska v roce 1994. Tehdy hlavní představený Salesiánů pověřil několik českých salesiánů, aby začali působit v Bulharsku. Čeští salesiáni byli pověřeni hlavně z jazykových důvodů – bulharský jazyk není od češtiny příliš vzdálený. Salesiáni nejprve působili ve městě Kazanlak, kde v roce 1997 vznikla první oratoř pro děti bulharské i romské národnosti. Devadesátá léta byla v Bulharsku poznamenána velkou bídou, země byla po rozvrácení komunistického režimu v troskách, a tak začátky salesiánského díla byly krušné a neobešly se ani bez dobrovolné a finanční pomoci z České republiky.

Přesto se dílo rozrůstalo a brzy se začalo s důkladnější prací s bulharskou i romskou mládeží. V roce 2008 se přestěhovali tři salesiáni do sousedního krajského města Stara Zagora, kde brzy započala práce s dětmi z romské machaly. Inspirací k této práci jim byl slovenský model Petera Bešenyeho, který se pastorem Romů zabývá již mnoho let. Na základě poznatků ze Slovenska vzniklo středisko pro romské děti a mládež, o kterém bude řeč.

Do Bulharska jezdí mnoho let také salesiánští dobrovolníci z Čech a to buď krátkodobě na prázdniny, nebo dlouhodobě na rok až dva. Jsou již tradiční součástí komunity a mnohé aktivity jsou na dobrovolnících závislé.

Salesiáni v Bulharsku mají na starosti mnoho aktivit, já však zmíním pouze středisko ve Staré Zagoře, které je v dnešní době pro bulharské salesiány aktivitou prioritní.

4.2 SALESIÁNSKÉ STŘEDISKO DON BOSKO

Salesiánské středisko pro děti a mládež Don Bosko (dále pouze „středisko“) ve Staré Zagoře ve čtvrti Lozenec funguje od května 2008. Po dobu své činnosti se musely prostory pro konání aktivit několikrát přesouvat. Jedno období musely být provozovány v prostorách baru, jindy prostory nebyly žádné a salesiáni museli děti svážet do centra města na svou faru. Současné prostory také nejsou definitivní, v plánu je výstavba velkého střediska, kde bude možné pořádat více aktivit a kde bude mít mládež možnost i něčím se vyučit. Nynější podmínky jsou totiž nedostatečné, středisko disponuje třemi nevelkými místnostmi, kde probíhá velké množství aktivit, kolik je jen v tak malém prostoru možné. Středisko má ovšem velmi dobrou polohu – stojí na hranici bulharské a romské čtvrti, ve které žije přibližně

27 000 obyvatel, přímo vedle školy, takže kolem něho denně proudí mnoho školáků i dalších lidí.

„Za tři roky těžké a únavné práce jsme se seznámili s romskou duší – přestože dosud jsme ji nepoznali úplně. Získali jsme důvěru a navázali jsme krásné vztahy s rodiči dětí, které navštěvují naše centrum pro děti a mládež.“ Říká o středisku o. Jaroslav Fogl, který se angažuje pro středisko nejvíc. Také často vzpomíná na těžké začátky, kdy obcházel poprvé jako neznámý člověk romskou čtvrť. Osud však vždy naštěstí přivedl do cesty salesiánů někoho, kdo mohl s něčím pomoci.

Cílem střediska je především osobní rozvoj mladého člověka v rozměru tělesném, duševním, duchovním, společenském i praktickém. Středisko má plno dílčích cílů - podpora vzdělávání, náplň volného času a prevence společensky nežádoucích jevů. Ve středisku se uplatňuje preventivní systém Dona Boska. Program střediska tvoří mozaika různých programů a přístupů, které se navzájem doplňují a tvoří vyváženou strukturu. Ta se dynamicky proměňuje a přizpůsobuje aktuálním potřebám. Kromě organizovaných programů je ale stejně důležitá osobní práce s každým dítětem, s jeho rodinou, učitelkou atp. Středisko se dotýká všech rovin života dětí, jak o tom bude dále napsáno.

4.2.1 Způsoby trávení volného času dětí v machale

Děti, které do střediska dochází nemají jiné nabídky kroužků a volnočasových aktivit. Škola takovéto aktivity nenabízí a zařízení podobná našim domům dětí a mládeže se sice v Bulharsku v menší míře provozují, avšak jsou pro děti romského původu v podstatě nepřístupná finančně i svou polohou mimo romskou machalu. Doma děti nemají příliš možností, jak naplnit volný čas. Chybí jim materiální vybavení (sportovní pomůcky, hračky, pastelky, knížky...) i zkušenosti s hrou či jinými aktivitami, potažmo člověk, který by jim herní aktivity předkládal. V machalách navíc, na rozdíl od vesnic, často chybí prostor pro hru.

Protože člověk má přirozenou potřebu nějaké stimulace, která by jej naplnila a zahrnala žízeň po dobrodružství a zajímavých zážitcích, snaží se děti, mladiství, ale i dospělí Romové zahrnat nudu svým způsobem. Oproti dětem majoritní populace, kteří jsou často zahrnuti nabídkami různých aktivit a často jsou jimi až přehlceni, mají romské děti nabídku značně omezenou. A tak naléhavou potřebu zahrnat nudu utišují chozením venku s přáteli, různými návykovými látkami, počítačovými či hazardními hrami, hrami s improvizovanými hračkami či stále častěji moderními sociálními sítěmi na internetu.

Scházení se s vrstevníky může být často spojeno s tím, že se dostanou do spárů společensky nežádoucích jevů. Samozřejmě, že velké procento podobných partiček jen bloumá ulicemi a nedělá nic špatného, ovšem náchylnost ke společensky nežádoucímu chování je vysoká. I děti z celkem spořádaných rodin se nechávají strhnout vrstevníky k antisociálnímu chování. Mluvila jsem s jedním chlapcem, který chodí k nám do střediska a normálně není vůbec problémový. Jednou se však dal strhnout jakousi partou a spolu s ní vysklil ve škole sedmnáct oken. Uvědomoval si, že to není dobré, ale vášnivě mi o tom povídal: „*No já vím, že se to nemá dělat. Ale já když jsem viděl druhý, tak jsem musel taky. Víš, jaký je to pocit? Úplně super. Takhle se rozpřáhneš a hodíš kámen...zase bych šel někdy.*“ Jiný devítiletý chlapec se zase chytnul party, která vykrádá automaty na kafe. Brzy se přestal vracet domů na noc a přespával s ostatními v kontejnerech v centru města.

Dalším náhradním uspokojením jsou **počítačové a hazardní hry**. Ty většinou souvisí s velkým vzrušením, napětím a proto jsou velikým lákadlem všech věkových kategorií. Hazardními hrami myslím jednak hry na hracích automatech kde člověk soupeří s technikou a jednak karetní a další hry, kde člověk hraje ve skupině a soupeři mu jsou spoluhráči. Děti se spíše nechávají strhnout hrami na počítači, dospělí posedávají na rozích ulice a hrají karty či kostky. V době, kdy jsem byla v Bulharsku, byla chvíli velkým hitem hra kumar, která byla podobná hře v kuličky, ale házelo se v ní penězi. Hru hráli v tu dobu malí i velcí po celé machale a byla tak silným lákadlem pro děti ze střediska, že kvůli ní přestávaly chodit.

Moderním způsobem uspokojování jsou různé **sociální sítě na internetu**. Prostřednictvím nich lidé mohou, aspoň virtuálně, překročit hranice své čtvrti. Počítač má doma sice stále malá část romského obyvatelstva, avšak když si ho pořídí, tráví na něm většinu času. Skrze internet se dostávají bohužel k mnoha nevhodným obrázkům a videím, číhá na ně mnoho nebezpečí, kterým jdou často bohužel velmi rychle vstříc. Jeden chlapec mi napsal na sociální síť facebook: „*No konečně jsi na facebooku!*“ Ptala jsem se, co dělal celý den. „*Já celý den sedím u internetu a čekám, až budeš na facebooku.*“ Tento problém je samozřejmě celospolečenský a také nemálo dětí majoritní populace internetu a jeho nástrahám propadá.

Samozřejmě další nástrahou, která je často spojená s členstvím v partě vrstevníků je **alkohol a jiné návykové látky**. Užívání návykových látek je časté hlavně u mladistvých a dospělých, avšak setkáme se s ním i mezi dětmi. Požití přinese krátkodobé uspokojení, při kterém může člověk zapomenout na problémy a tíživou životní situaci. Kromě alkoholu a kouření Romové nejčastěji holdují levným drogám, jako je čichání ředidel a syntetických barev. Několikrát jsem v machale potkala mladého člověka se stříbrnou barvou v obličeji. Je

to jedno z nejlevnějších, leč zároveň nejvíce zdraví škodlivých prostředků k sebeuspokojení.

Nejpozitivnějším způsobem, jak zaplnit volný čas, jsou **hry**. V ulicích potkáme desítky dětí, které hrají nějakou jednoduchou hru. Nejčastěji jsou to hry spojené s pohybovými dovednostmi. Často skáčou přes improvizované švihadlo nebo gumu, oblíbená jeden čas byla hra „džankot“, při které se děti vzájemně přeskakovaly jako přes kozu. Svou chvíli slávy zažívají i tzv. topače – káčy. Děti si je vyrábí samy, případně jim je vyrobí hodný strýček. Jsou to špalíčky sesekané do špičky, na které se roztočí a dále popohání bičkem – provázkem přivázaným na proutku. Další z oblíbených her jsou hra na babu, na schovávanou, vařila myšička kašičku, fotbal a jiné, které se hrají nejspíš na celém světě. Hry přicházejí a odcházejí v jakýchsi vlnách. Nová hra se rychle rozšíří a hraje se po celé machale, ale o dva měsíce později přijde nová a ta ji vystřídá. Hry však hrají převážně menší děti a vidíme, že jsou všechny velice jednoduché většinou založené na motorických dovednostech a použití improvizovaných herních pomůcek, jako jsou věci nalezené na smetišti (kabel se stává švihadlem, lahev míčem, stará kabelka postýlkou pro panenky atp.)

Už jsem zmínila, že děti často prožívají velikou nudu. Setkávala jsem se často s tím, že se děti ptaly, proč není středisko otevřené i v pondělí, že je to hrozná nuda. Jedna dívka si přála, abychom byli v machale pořád a vůbec neodcházeli. „*Bez vás je tu taková nuda...*“. Děti často odpovídají na otázku, co dělaly, „*nic...*“.

4.2.2 Tým pracovníků

Na provozování střediska se podílí především čtyřčlenná salesiánská komunita, dvě dobrovolnice z Čech, jedna pracovnice na plný úvazek, která má na starosti kromě doučování ještě pár dalších vedlejších aktivit, dva pracovníci, kteří provozují několik kroužku formou brigády a jeden bulharský dobrovolník. Organizace, která středisko provozuje, Fondacia Don Bosko, navíc zaměstnává ještě jednoho pracovníka, který se stará o propagaci střediska, o internetové stránky a další věci, které jsou potřeba. Ne všichni pracovníci se ztotožňují s křesťanskými (natož katolickými) principy výchovného systému ve středisku, ovšem jsou zavázáni pracovat spolu se salesiány na dodržování těchto principů, lépe řečeno nijak těmto principům nebránit a nestát proti nim. S tímto však dosud nebyl žádný problém.

Pro pracovníky střediska je také dvakrát za rok uspořádána jednodenní teambuildingová akce, která zahrnuje přednášky a diskuse k určitému tématu a společný výlet, spojený většinou s nějakou hrou či grilováním.

4.2.3 Financování

Středisko je ekonomicky závislé především na dárcích. Stát ani město bohužel doposud projekt nepodpořili. Jedním z důvodů je nedůvěra v organizaci, kterou vedou cizinci a navíc příslušníci katolické církve. Město i stát disponují penězi na různé projekty, avšak peníze se nenávratně ztrácejí v kapsách státních úředníků či jsou utápené v projektech, které jsou samy o sobě pouze velmi dobrou investicí jejich realizátorů. Zdrojem financí jsou tedy různé dary a sbírky převážně z České republiky, ale i z jiných zemí. Na určité specifické projekty lze vypsat různé granty, peníze přicházejí i z církevních zdrojů. Obecně platí, že není problém získat peníze na hry, hudební nástroje či výtvarné pomůcky. Problém je především s penězi na výplaty zaměstnanců, kterých je žalostně málo.

4.2.4 Harmonogram

Středisko je otevřené od úterý do soboty. Vzhledem k směnnému provozu škol je středisko otevřené jak dopoledne tak odpoledne. Dopoledne je program od 10:00 do 12:00, odpoledne je tomu každý den trochu jinak. Více dětí však přichází odpoledne a to ze dvou důvodů. Zaprvé - dětem, které mají ráno volno, se nechce vstávat a zadruhé - na jedné ze škol, na kterou chodí děti ze střediska, směnný provoz není a vyučování tak probíhá pouze dopoledne. Stává se tedy, že ráno přijde opravdu jen hrstka nejvěrnějších a odpoledne je pro množství dětí problém s místem. Středisko nabízí dětem doučování, různé kroužky i prostor pro volnou hru. Přesný program střediska se dynamicky mění podle aktuálních potřeb a dispozic. Uvádím zde program, podle kterého fungovalo středisko v době, kdy jsem v něm působila i já.

Úterý

Dopoledne

10:00-12:00 – knihovna/hudební kroužky (klavír, flétna)/kroužek šití

11:30-12:00 – počítačový kroužek

Odpoledne

14:00-16:00 – knihovna/hudební kroužky (klavír, flétna)/kroužek šití

15:30-16:00 – počítačový kroužek

16:00-17:00 – doučování anglického/francouzského jazyka

Středa

Dopoledne

10:00-11:30 – doučování

10:00-12:00 – hudební kroužky (kytara)

11:30-12:00 – kroužek žonglování/volná hra po doučování

Odpoledne

14:00-15:30 – doučování

14:00-16:00 – hudební kroužky (klavír, flétna, kytara)

15:30-16:00 – kroužek žonglování/volná hra po doučování

16:00-19:00 – kroužek vystřihování a malování (děti mohou přijít průběžně a odejít, když jsou hotové.)

Čtvrtek

Dopoledne

10:00-11:30 – doučování

10:00-12:00 – hudební kroužky (klavír, flétna, kytara)

11:30-12:00 – volná hra po doučování

Odpoledne

14:00-15:30 – doučování

14:00-16:00 – hudební kroužky (kytara)

15:30-16:00 – volná hra po doučování

16:00-17:30 – tance chlapci (break dance)

Pátek

Dopoledne

10:00-12:00 – náboženství/doučování pro starší

Odpoledne

14:00-16:00 – náboženství/doučování pro starší

16:00-17:00 – dramatický kroužek

18:00-19:30 – skupinka chlapců

Sobota

Dopoledne

09:30-11:00 – skupinka dívek

10:00-12:00 – doučování pro předškoláky a po doučování volná hra

10:00-11:00 – katecheze pro chlapce

11:00-12:00 – modelářský kroužek pro chlapce

11:00-12:30 – tance dívky (moderní balet)

Odpoledne

14:00-16:00 – velká hra

16:00-17:30 – skupinka starších dívek

Vidíme, že ve středisku jsou vyváženy aktivity vzdělávací, zájmové, herní i ty, jež se zaměřují na osobní rozvoj dětí. Jsou zde uplatněny všechny čtyři základní principy výchovného prostředí – rodina, škola, farnost i hřiště. O aktivitách bude napsáno více v kapitole „4.2.8“.

4.2.5 Příchod nových dětí

Nové děti přicházejí do střediska často. Mnohé z nich jsou kamarádi či příbuzní dětí, kteří do střediska chodí již delší dobu. Někdy se objeví celá nová skupinka dětí, která chodí na všechny aktivity spolu. Je velmi častým fenoménem, že nové dítě je velmi rychle pohlceno aktivitami a brzy se stává téměř nejpravidelnějším ze všech dětí, trhá rekordy v počtech získaných bodů i v nadšení ze všech aktivit. Tato euforie však často brzy pomine. Dítě se vyčerpá, činnosti přestávají být lákavé, neboť už nejsou nové a neprozkoumané. Docházka dítěte bývá stále menší a menší. V této fázi je důležité dítě podchytit a dále udržovat navázaný kontakt.

Když přijde nové dítě, nemá hned všechny pravomoci. Zařízení není nízkoprahové. Kdyby tomu tak bylo, nebylo by možné navázat pořádný vztah s rodinou a dítě cíleně vychovávat. Středisko je sice otevřené a přijít může jakékoliv dítě, pokud se však chce zapsat, získávat body a chodit na kroužky, musí nejprve nějaký čas chodit pravidelně na doučování. Je to zařízení takto proto, jelikož mnoho dětí přijde jednou nebo dvakrát a kdyby hned byly zapsány, rostl by počet zapsaných dětí geometrickou řadou, avšak počet pravidelných dětí by byl v podstatě stejný. Rychle někomu nabídnout mnoho aktivit také není dobré. Lépe je postupovat pomaleji a ukázat dítěti, že ne všeho je možné okamžitě dosáhnout bez projeveného úsilí. Dítě si aktivit, které si poctivě „vybojuje“, váží více.

Když dítě vydrží jeden měsíc chodit pravidelně na doučování, jsou učiněny další kroky. O. Jaroslav Fogl jde navštívit rodinu dítěte, obeznámí ji i dítě s pravidly střediska a rodiče či zákonní zástupci podepíší tzv. deklaraci. Potom už je dítě zapsané na středisku a má možnost se zapsat i na nabízené kroužky vyjma náboženství a výtvarných činností, kde přítomnost není podmíněna zápisem dítěte a později se účastnit i výletů a táborů.

4.2.6 Bodovací systém

„Aby tyto chudé děti měly možnosti jet na tábor nebo na nějakou akci, přes rok získávají body, které jim snižují cenu těchto akcí a zároveň je učí, že nic v životě není zdarma. Tyto body získávají za účast na doučování, programech střediska, za pravidelnou docházku do školy i jejich známky.“ (Jaroslav Fogl, dle výpovědi) Bodovací systém je inspirován zkušenostmi z jiných salesiánských středisek, které pracují s Romy, především tedy modelem slovenským. V salesiánském středisku v Ostravě jsou nehmataelné body dokonce nahrazeny hmatatelnými bankovkami. Tato speciální měna, tzv. Zefiríny¹⁵, má však stejnou funkci jako body, jediný rozdíl je, že peníze jsou viditelné a tak s nimi mohou děti názorněji operovat.

Dětem jsou zapisovány body za účast na aktivitách a podle toho, jakým způsobem se děti chovají, se přiřadí různý počet bodů, který určí vedoucí aktivity. Jak už bylo uvedeno, děti dostávají body za doučování, docházku do školy a účast na kroužcích.

Bodování je vysoce přínosné pro motivování dětí. Tábory či výlety jsou pro děti natolik lákavé, že neváhají a snaží se pro ně sebrat co nejvíce bodů. Body se však střádají pomalu po mnoho měsíců, což učí děti šetřit a myslet dopředu, aby měly dostatek bodů ve chvíli, kdy to budou potřebovat. Významným výchovným prvkem bodovacího systému je to, že nic není zadarmo, o všechno se musí člověk nějak usilovat a když se snaží, dospěje k cíli. Ten, kdo opravdu chce na tábor odjet a myslí na to včas, body sesbírá bez problému.

Systém bodování samozřejmě není všemocný, některé děti velmi silně motivuje, jiné méně. Plní tedy sice velmi důležitou funkci, učí děti tomu, že nic není zadarmo, ale na řešení spousty problémů je krátký. Proto je třeba individuálního zacházení s každým dítětem.

Bodovací systém může možná někdo kritizovat. A opravdu, strhávání bodů jako trest není ideální cestou k tomu naučit děti správnému chování. Děti se sice naučí například to, že se nemají klouzat po zábradlí, ale spíše proto, aby se vyhnuly trestu. Vynaložená snaha je často motivována ziskem bodů a ne touhou dítěte zlepšit své znalosti a dovednosti. Myslím však, že pro dobré fungování střediska je takový systém nutný a že určitě nadělá daleko více užitku, než škody, pokud je doprovázen individuálním přístupem, který nedostatky a mezery bodovacího systému překlenuje.

¹⁵ pozn. bankovky jsou pojmenovány podle prvního blahoslaveného Roma, který žil v letech 1861-1936 v katalánském městě Barbastra ve Španělsku. Jmenoval se Ceferino Jiménez Malla „El Pelé“ a zemřel mučednickou smrtí v době pronásledování duchovních., Zefirína Jiménez Mally (1861-1936). (<http://romove.radio.cz/cz/clanek/19422>)

4.2.7 Aktivity

4.2.7.1 Aktivity podporující vzdělávání

- a) **Hlavní doučování** - Aktivitou, jež má největší důležitost ve středisku, je doučování. Při doučování, které je realizováno ve středu a ve čtvrtek, je hlavním úkolem zdokonalování trivia, tedy čtení, psaní a počítání. Je-li potřeba, soustředí se pozornost i na jiné předměty, s kterými dítě potřebuje akutně pomoci. Děti, které docházejí na doučování, dostanou nějaké zadání, které individuálně plní a jakmile jsou hotovy, dostanou něco jiného. Mají-li v něčem nejasnosti, vedoucí jim ochotně vše vysvětlí.

Na doučování se často potkáme i s dětmi, které si trivium zatím neosvojili. Jedná se někdy i o jedenáctileté děti, které buď nechodí do školy vůbec, nebo navštěvují „horní školu“, jednu ze dvou škol, která se v machale nachází. Úroveň této školy je tak nízká, že není neobvyklé, když děti např. v páté třídě neumí psát. *„Například jedna dívka, Nadka, je stejně stará jako jiná, Rummyana a jsou dokonce ze stejné třídy (z páté), ale úroveň vzdělání je u nich naprosto rozdílná. Zatímco Rummyana čte a píše bez větších problémů, Nadka nemůže ani číst, ani psát a navíc má velký problém s bulharštinou,“* popisuje zaměstnankyně střediska Desislava.

Takové děti na doučování procvičují psaní vlnovek, čárek a později i písmenek, jako to dělají předškolní děti a prvňáci.

Při doučování se projevuje i to, že děti umí jen málo logicky přemýšlet. Ve škole jsou většinou vedeny k tomu si věci pamatovat nazpaměť, ne se naučit určitý algoritmus a strategie logického myšlení. Díky osobnímu přístupu vedoucích dochází k rozvoji tohoto myšlení. Zlepšuje se i schopnost porozumění textu. Děti se sice ve škole většinou číst naučí, ale čtou bezmyšlenkovitě, text se nesnaží pochopit. Na doučování se s porozuměním textu velmi pracuje, děti se učí převyprávět krátkou pohádku či informace o nějakém zvířeti, autu atp.

„Výsledky jsou a můžeme je vidět, i když jsou možná malé. Přesto je pozorujeme u každého dítěte. Např. jedna dívka, když přišla poprvé do střediska před dvěma nebo třemi lety, nemluvila, nechtěla se zapojovat. Nyní mluví bez problému. Mluví o všem možném i o tom, jak se cítí,“ shrnuje význam doučování Desislava.

- b) **Doučování předškolních dětí** - Aktivitou poměrně novou, avšak také velmi důležitou, je doučování předškolních dětí. Rozvíjením jemné motoriky a logického myšlení se usnadňuje nástup do školy.

Pro děti se musí docházet přímo do rodin a po skončení doučování je opět doprovodit domů, protože rodiče by samy děti nepřivedli. Mnohdy se setkáme s překvapením rodičů: „*To máte dneska, to doučování?*“

Na doučování se dělají různá cvičení rozvíjející jemnou motoriku, jako je psaní čárek, vlnovek a prvních písmen, vybarvování obrázků a další aktivity, které známe i z našich programů pro předškoláky. Důležité je naučit dítě správně držet tužku, soustředit se určený čas na nějakou aktivitu a rozvíjet logické myšlení. Doučování trvá hodinu. Druhá hodina je odměnou za vykonané úsilí a relaxací. Hrají se hry venku či uvnitř podle zájmu dětí.

- c) **Doučování jazyků** - Jelikož v rámci hlavního doučování není prostor pro doučování jazyků, což vyžaduje osobní přístup, je doučování jazyků oddělené zvlášť a je otevřené dětem, které o něj mají zájem. Při doučování se u dětí setkáváme s žalostnou úrovní cizího jazyka, který odpovídá nízké úrovni tohoto předmětu ve škole. Proto jsou vedoucí aktivity nuceni procvičovat většinou úplné základy, které dětem chybí a jejichž absence znemožňuje, aby na nich mohly stavět dál. Děti často narážejí na rozdíly v psané a mluvené podobě cizích jazyků, neboť jazyk bulharský se čte foneticky¹⁶ a jazyk romský v podstatě ani psanou podobu nemá.

Dětem je nabízeno doučování z francouzského či anglického jazyka podle toho, jaký se ve škole učí¹⁷. Jiné jazyky se vyučují v Bulharsku jen zřídka.

- d) **Počítačový kroužek** - Novinkou v řadě vzdělávacích aktivit je počítačový kroužek, který stojí na hranici rovin vzdělávací a zájmové. Cíle počítačového kroužku jsou naučit se orientovat se na internetu, správně používat počítač a naučit se pracovat se základními programy. Tyto znalosti mohou být uplatněné v budoucím zaměstnání. Další význam je ten, že děti z machaly v současné době mají celkem dobrý přístup na počítač a na internet, ovšem kromě hraní her a chatování na sociálních sítích jsou v podstatě počítačově ngramotní. Dětem tedy má kroužek ukázat, co všechno počítač nabízí.
- e) **Knihovna** – Nejpříjemnější vzdělávací aktivitou je knihovna, která je otevřená v úterý a děti mají možnost přijít a vybrat si z nabídky knížek jednu, ze které si kousek přečtou. Poté si s vedoucím aktivity o přečteném trochu popovídají.

¹⁶ pozn. samozřejmě ne zcela. Avšak i oproti češtině je daleko fonetičtější

¹⁷ pozn. nutno ještě dodat, že výběr jazyků není v pravomoci žáka. Jazyk je prostě žákovi přidělen, aspoň tak tomu je ve školách, kam chodí děti ze střediska. Smůlu mají děti, kterým připadne francouzština, jazyk ve srovnání s angličtinou těžší a daleko méně využitelnější, což reflektují i samy děti. A tak ty, co mají francouzštinu, mají daleko menší motivaci učit se tento jazyk, než děti učící angličtinu.

Knihy v nabídce jsou velmi lákavé, většinou jsou to dětské encyklopedie plné pestrobarevných obrázků. Děti mají obzvláště rády knihu, kde jsou návody na kouzlení, knihy o zvířatech a o autech. Také si velmi rádi čtou dětskou bibli nebo životopis Dona Boska. Tato aktivita je podle mě velkou příležitostí pro děti a velmi dobrým nástrojem, jak děti podpořit v tom, aby si rády četly. Účast v knihovně je totiž zcela dobrovolná, děti nejsou k ničemu nuceny, avšak když vytrvají a něco přečtou, mohou být oceněny body. Navíc se mohou dozvědět plno zajímavých informací, ke kterým jinak mají jen omezený přístup. Doma totiž většinou žádné knihy nemají a z televizních seriálů či sociálních sítí na internetu se také mnoho přínosného nedozví.

4.2.7.2 Zájmové aktivity

Nabídka kroužků je velmi dynamická, protože je závislá na tom, co mohou pracovníci a dlouhodobí dobrovolníci, kteří se většinou po roce střídají, nabídnout. V době, kdy jsem byla ve středisku aktivní, byly v nabídce tyto kroužky: hudební (hra na kytaru, flétnu a klávesy), žonglování, kreslení, modelování, šití, náboženství, počítače, moderní balet, break dance. Smyslem kroužků je nabídnout dětem možnost smysluplně trávit volný čas, rozvíjet jejich dispozice a podpořit jejich sebevědomí. Ráda bych nyní stručně představila jednotlivé kroužky a popsala jejich přínos.

- a) **Hudební kroužky** - Na hudební kroužky je dán ve středisku veliký důraz. Obecně se říká, že Romové mají velmi dobrý hudební sluch. Jelikož jsem děti učila hře na klavír a flétnu, musím tuto domněnku trochu vyvrátit. Samozřejmě, že jsem se setkala s mnoha výbornými hudebníky, avšak mnoho dětí mělo problém udržet rytmus, chytnout správný tón atd. S hudebním sluchem to tedy bude asi podobné, jako u dětí majoritní populace. Když chceme hrát, potřebujeme ale ještě jakýsi cit pro hudbu, musíme mít hudbu rádi a prožívat ji. A to je klíčem veliké hudebnosti Romů.

Hudba má obecně u Romů vysokou hodnotu. Naučit se hrát na hudební nástroj je vedle tanců pro děti silnou motivací, kvůli které se snaží chodit poctivě na doučování. Romové, podle Kuchaře (Kuchař, 2001), nemají moc rádi rockovou či metalovou hudbu. Mají raději popovou hudbu a v Bulharsku je to především hudební styl čalga, který je tolik rozšířený právě u Romů. Je to styl, jehož text obsahuje plno lechtivých narážek, text je většinou velmi jednoduchý a

důležitou součástí písničky je videoklip, který ještě zdůrazní vulgaritu textu. Čalga útočí na dospělé i malé děti ze všech stran, milují ji především pro její jednoduchost a témata spojená s láskou a city. S písničkami, které se zpívají ve středisku, jsou zvláště oblíbené ty, které jsou procítěné a postupně v nich probíhá určitá gradace.

Do hudebních kroužků jsou zapsány téměř všechny děti. Především je to kytara, ale některé děti se mohou zapsat i do kroužku hraní na klávesy či flétnu. Potíž je v tom, že děti nemohou doma cvičit. Pouze kytaru si mohou občas vypůjčit a hrát doma. Některé děti také mají veliký problém se soustředěním. Přestože velmi stojí o to, naučit se hrát, je pro ně půlhodina soustředění strávená na kroužku dlouhá doba. Když se vymaní dohledu vedoucího, jsou však schopny hrát bez ustání. Co mě udivuje je, že děti ze střediska sice velmi rády hrají, ale už o něco méně rády zpívají a jsou obecně znalostmi písničky velmi málo vybaveny. Znájí především písničky již zmíněného stylu čalga a písničky, se kterými se setkaly ve škole. Doma děti nezpívají. Význam hudebních kroužků je krom rozvíjení potenciálu dětí a smysluplného trávení volného času také v tom, že se děti učí cíleně se zlepšovat a díky procvičování mohou vidět výsledky svého snažení.

- b) Výtvarný kroužek** - Další z kroužků je kroužek kreslení. Probíhá otevřenou formou, tedy není nutné, aby děti docházely pravidelně, může přijít v podstatě kdo chce. Sofia, zaměstnankyně střediska popisuje: „*Každou středu máme vystřihování a kroužek malování. Při těchto aktivitách pracujeme na rozvoji jemné motoriky dětí, schopnost jejich vlastní tvorby a snažíme se rozvíjet jejich talent. Jiná zřízení pro děti a mládež nenabízejí takovéto aktivity pro děti romského původu, proto pokládáme za důležité, abychom dětem nabídli i tvořivé činnosti.*“

Mnohé děti se při kroužku setkávají poprvé s předměty jako jsou nůžky, lepidlo, pastelky a fixy. Protože doma nemají příležitost tvořit a cvičit se v jemné motorice, je pro ně zprvu obtížné vystřihnout něco podle čáry či vymalovat obrázek tak, aby nepřetáhly. Tyto aktivity jsou zaměřené právě na rozvoj jemné motoriky. Děti mají záměrně za úkol nastříhat například stejně široké proužky papíru, z kterých pak tvoří něco dalšího. Můžeme si všimnout, jak se děti opravdu rozvíjí, jak jsou prsty čím dál poslušnější a šikovnější. Pokrok můžeme vidět, pokud srovnáváme zkušené děti s dětmi, které přicházejí nově.

Následuje kreslení, kde si děti osvojují různé výtvarné techniky. Kreslení/malování rozvíjí i jejich představivost a tvořivost. Zadání nikdy není tak jednoznačné, aby se vytvořil prostor pro zapojení fantazie. Samozřejmě když je třeba, je jim poskytnuta náležitá podpora.

- c) **Modelářský kroužek** - Modelářský kroužek je určen pro chlapce od deseti let. V něm mají možnost rozvíjet jemnou motoriku, naučit se pracovat s různým nářadím a rozvíjet představivost. Modelování je určeno už pro zručnější, avšak chlapci většinou u činnosti vydrží, dokud nemají hotovo.
- d) **Kroužek šití** - Obdobou modelářského kroužku pro dívky je kroužek šití. I v něm je třeba zručných rukou. Jemná motorika se postupem doby zlepšuje, u dívek jsou vidět znatelné pokroky. Výrobky jsou zpravidla jednoduché, avšak atraktivní (srdíčko, kytička do vlasů, náramek, čelenka...) a dívky, které nikdy nic podobného nevytvářely, jsou s výsledky většinou spokojené.
- e) **Tance – moderní balet a break dance** - Sofia, učitelka tance, popisuje: *„další z aktivit, které nabízíme dětem, je kroužek tanců. V něm mají možnost vybit si svou energii, rozvíjet své fyzické dispozice jako pružnost, ohebnost, síla, rychlost i výdrž. Pomocí různých cvičení zdokonalují nejen své fyzické kvality, ale i cit pro umění a rytmus. V taneční skupině se naučí i odpovědnosti a úcty ke kolektivu. Samozřejmě, že mají i možnost naučené ukázat před publikem. Sklizený úspěch je pro nich oceněním jejich úsilí.“* Pohybové dovednosti jsou u Romů velmi ceněné. Veliké oblibě se těší break dance, kterému jsou děti schopné věnovat hodiny a hodiny. Děti se tedy učí nejen ovládat své tělo, ale i trpělivosti a tomu, že když za něčím jdou a nevzdávají se, přináší jim to pozitivní výsledky. Navíc to rozvíjí spolupráci s druhými. Pro dívky je určená taneční skupina moderního baletu. Tvoří krásně sehranou skupinu. Za krásou a sladěností však stojí hodiny namáhavé práce. Taneční skupinu mají i kluci v break dance a přátelství, která se v této skupině vytváří, daleko přesahují rámec skupiny.
- f) **Žonglování** - Žonglování je aktivita, která rozvíjí senzomotorické dovednosti, hlavně jemnost a přesnost pohybu a souhru obou rukou. Navíc je velmi atraktivní, a tak se této aktivitě věnuje velké množství dětí. Brzy zjišťují, že žonglovat není tak jednoduché, ale po soustavném tréninku s nehasnoucí pílí se dočkávají výsledků. Děti ze střediska jsou na žonglování velmi šikovné, učí se rychle a počáteční nezdary je neodrazují.

- g) Náboženství** - Náboženství je kroužek, do kterého není třeba se zapisovat, stačí přijít včas a zapojit se do programu. Jak už jsme popsali v kapitole 1.5 Duchovní kultura Romů, Romové nepochybují o tom, že Bůh existuje, a tak jim přijde zcela přirozené chodit na hodiny náboženství, kde se dovídají o příbězích s bible. Mnoho z nich má zkušenost z biblických hodin evangelických církví v machale, a tak mají i nějaký základ, na kterém staví. Biblické příběhy je zajímají, zvláště některé. Náboženství je samozřejmě uvedeno i zakončeno modlitbou, své významné místo zde mají písně. Po zahájení následuje zopakování minulého tématu formou kvízu či podobné hry a hned po něm se naváže dalším příběhem z bible, na který navazuje tématická hra. Náboženství tedy není nic poklidného, sedavého. Jsou to dvě hodiny, kdy se nahlas zpívá, křičí správné odpovědi a po chvíli ztišení následuje dramatická hra, ve které ožívají biblické postavy, které děti zachraňují, pomáhají jim atp.
- h) Organizované hry** - V sobotu odpoledne je středisko otevřené všem zapsaným i nezapsaným dětem. Na programu je velká hra, případně několik menších. Jelikož je účast v těchto hrách umožněná v podstatě všem dětem z machaly, je náročné připravit si takovou hru, která by se dala flexibilně upravit podle počtu a stáří dětí. Pro nové děti je dostačující, pokud mají během hry běhat z místa na místo. Pro děti, které již mají zkušenosti s všelijakými hrami, jsou atraktivní hry, které jsou složitější – strategické, pátrací, s využitím různých šifer atp. Uvádění her vyžaduje velkou schopnost improvizace.

U těchto velkých her, které jsou otevřeny širšímu okruhu dětí, je lépe se vyhýbat situacím, kde by děti mohly podvádět. Není radno hrát hry, ve kterých se dětem zavazují oči, kde nejsou ohlídaná stanoviště. Na táborech, kde je pouze malý okruh dětí, se dají zařazovat i takovéto aktivity.

Hry mají význam nejen relaxační, ale i vzdělávací a výchovný. Skrze hry se děti učí spolupracovat, operovat s penězi, počítat, procvičují si paměť, myšlení a leckdy se i naučí něco nového, pokud jde o hru opřenou o nějaké téma (např. hra o zvířatech, o cizích zemích...).

4.2.7.3 Další možnosti trávení volného času

- a) Volná hra** - Ve středisku je čas i na spontánní hru. Právě při ní je velice důležitá role asistenta – animátora. Aktivní a fyzická přítomnost mezi dětmi se projevuje

tak, že vedoucí si s dětmi kope míčem, hraje monopoly, pexeso, vymalovává si s nimi omalovánky, hraje badminton nebo točí lanem a počítá přeskoky. Volná hra je důležitým prvkem, při kterém děti relaxují po doučování a samy si mohou vybrat, co chtějí zrovna dělat a tak se mohou spokojeně odreagovat a vybít přebytečnou energii. Je to i čas, během kterého můžeme jednotlivé děti lépe poznat, navázat s nimi osobní rozhovor a tím upevňovat vztahy. Na volnou hru není vyhrazen velký prostor, myslím však, že to nevadí. Opačným extrémem jsou nízkoprahové kluby, kde volná hra probíhá v podstatě celou dobu. Myslím si však, že je lepší, když je volná hra vyvážena strukturovanou činností.

Mezi oblíbenými činnostmi volné hry patří, jak už jsem zmínila, různé sporty a skákání přes švihadlo. Tyto aktivity jsou po hodině a půl doučování zvláště pro menší děti opravdu důležité. Dítě má možnost vybít v nich svou energii přijatelným způsobem. Při mnohých fyzických aktivitách se dají využít i různé vědomosti, např. když se počítají přeskoky přes švihadlo. Skákání přes švihadlo je činností asi nejoblíbenější a i v machale velmi rozšířenou. Skákají malí i velcí, zápolí spolu v počtu přeskoků a nevzdávají to ani ti slabší. Skákání je aktivitou velmi jednoduchou s jednoduchými pravidly.

- b) **Omalovánky** – Jak již bylo výše uvedeno, jednou z nabídek volné hry je vybarvování omalovánek. Děti omalovánky zbožňují, protože se s nimi doma nikdy neseťkaly. Není neobvyklé, že omalovánky s chutí vybarvují i chlapci v pubertě. Omalovánky jsou krásným způsobem cvičení jemné motoriky, která je důležitá zvláště při nácviu psaní. Děti mají navíc možnost si za tři body „koupit“ jeden list s omalovánkou domů a k tomu si půjčit fixy nebo pastelky. Stává se, že se tvoří dlouhé fronty před kopírkou a děti si odnáší až deset okopírovaných omalovánek s sebou domů.
- c) **Půjčování hraček** - Ve středisku je navíc povoleno každému dítěti, které je zapsáno, aby si jednou za týden půjčilo domů jednu věc. Pokud ji druhý den nevrátí, má měsíc zákaz si něco půjčovat. Tento systém má jasná pravidla, a tak funguje bez větších problémů. Děti mají možnost půjčit si kytaru a doma na ní cvičit, fixy na vybarvování, míče, badminton, lano, žonglovací předměty, deskové hry nebo knihy.

Děti této možnosti často využívají, nenechávají žádnou příležitost něco si půjčit nevyužitou. O půjčené věci se starají a většinou je v pořádku vracejí. Některé děti se stávají hvězdou, když do svého okolí přinesou na den např.

fotbalový míč. Myslím, že nabídka věcí k půjčení přispívá ke smysluplné náplni volného času dětí i mimo aktivity střediska a má nepřehlédnutelný preventivní účinek.

4.2.8 Představení a slavnosti

Významnými momenty pro děti jsou vystoupení a slavnosti, při kterých prožívají chvíle radostné pospolitosti a kde mohou někteří z nich ukázat své dovednosti, které nabyly na kroužcích. Vystoupení se konají několikrát do roka. Především je to vánoční besídka, slavnost Dona Boska a oslava konce roku.

Některé akce jsou pořádány pro rodiče dětí, které bývají většinou překvapení, co jejich dítě dokáže. Utvrzuje se v tom i důvěra vůči středisku – rodiče vidí, že činnost střediska skutečně má svůj význam. Jiné akce jsou pořádány pro neromskou populaci. Děti se na těchto akcích dostanou do kontaktu s majoritní populací. Neromové zase víí výsledky práce s Romy, která je v Bulharsku často považována za nemožnou či zbytečnou. Spojení romského a neromského světa se děje velmi zřídka – tato představení jsou výbornou příležitostí pro vzájemné poznání.

4.2.9 Tábory a výlety

Tábory jsou pro děti zaslouženým vyvrcholením roku. Jsou to akce, na které se děti těší celý rok a kvůli kterým ochotně sbírají body. K určitému obnosu bodů musí ještě připlatit drobný poplatek, který sice jen z malé části pokrývá náklady spojené s táborem, avšak i tento drobný poplatek symbolizuje dětem i rodičům, že nic není zadarmo, všechno se musí platit a placení body na táboře nestačí.

Romské děti se velmi zřídka dostanou za hranice machaly. Za hranice města se nedostanou téměř nikdy. Proto jet na tábor pro ně znamená něco nepředstavitelně dobrodružného. Rozšiřují se jim tím horizonty poznaného světa. Ve filmu Hotel Rai vypráví jeden romský chlapec o svém největším přání – chtěl by se podívat, co je za polem, které sousedí s jeho romskou osadou. Děti se dostávají na táborech na chvíli do světa úplně odlišného. Na táborech je plno příležitostí k rozvoji osobnosti účastníků. Účastníci jsou najednou vytrženi z běžného života a 24 hodin denně tráví smysluplným programem – hrami, prací, sportovními aktivitami, duchovním programem i relaxací. Táborové zážitky se vrývají dětem hluboko do paměti a motivují je, aby se i další rok snažily a na tábor odjely.

Na táborech se projevuje i zapojení starších dětí – animátorů. Pomáhají s vymyšlením i realizací programu, dohlíží na děti, když mají jít spát, vedou pracovní čety atp.

Pro výlety a další akce platí téměř to samé, co pro tábory, ovšem v menší míře. Děti se mají možnost dostat se k moři, které nikdy neviděly, do jiného města, muzea či divadla.

Zvláštním typem táborů jsou tábory pracovní. Jsou určeny pouze starším chlapcům (cca od třinácti let) a těší se velké oblibě. Fakt, že Romové jsou tak nadšení z toho, že mohou pracovat, možná někoho překvapí, ale je tomu skutečně tak. Romští chlapci jsou vytrvalí, utužení nevládnými podmínkami života v machale a fyzicky velmi silní, takže jsou často schopni daleko déle a více pracovat, než chlapci bulharští, kteří také na tábory jezdí.

Při fyzické práci je většinou vidět výsledek, chlapci se tak mohou podílet na budování něčeho. Při práci se navíc naučí se spoustě dovedností, kterým se doma nenaučí a dobře využijí své síly.

Na pracovní tábory jezdí, jak jsme zmínili, i chlapci bulharští. Mezi chlapci romskými a bulharskými tak mohou vznikat přátelství a chlapci obou národností si jsou navzájem obohaceni. Večer po práci následuje společný program.

4.2.10 Péče o osobní rozvoj dětí

- a) **Malé skupinky** - Na podzim roku 2010, když středisko fungovalo již třetím rokem, se objevila potřeba utvořit systematický program pro děti, které nepřestaly být středisku věrné a vypracovaly se tak, že byly najednou na úplně jiné úrovni, než děti nově přicházející. Bylo tedy potřeba začít s těmito „zkušenějšími“ dětmi pracovat trochu víc a jinak. Mohlo by se totiž stát, že by je stále stejná úroveň programu přestala bavit a nebo naopak by se sice úroveň zvyšovala, ale středisko by se tím kvůli zvýšeným nárokům, které by znemožňovaly novým dětem přicházejícím v podstatě z ulice s žádnými předchozími zkušenostmi s volnočasovými aktivitami, pro tyto nové děti uzavřelo. Dalším motivem, který vedl k založení skupinek byl plán vychovat si z dětí pomocníky, kteří by se v budoucnu stali animátory a asistenty při různých aktivitách. A ještě ve vzdálenější budoucnosti by se někteří mohli stát přímo pracovníky střediska.

Byly tedy vytvořeny dvě skupinky rozdělené dle pohlaví. Jelikož jde o děti, které jsou opravdu velmi aktivní a zkušené, mohou se hrát ve skupinkách i složitější hry a rozebírat složitější témata. Dítě se do skupinky dostane pouze když si to svým chováním zaslouží, skupinky jsou uzavřené a nové děti o nich ani neví. Děti ve

skupinkách jsou vázány určitými pravidly. Je na ně kladena určitá odpovědnost vnášet mezi ostatní děti přátelství a radost a pomáhat slabším. Vědomí odpovědnosti je pro děti velikým vyznamenáním. Ne vždy se však chovají tak, jak se od nich očekává. Na členy skupinky jsou kladeny větší nároky na osobní růst. Zároveň však mají různá privilegia – jsou pro ně čas od času pořádány soukromé akce. Když to shrneme, mají děti ze skupinek více povinnosti, hlubší formaci a zároveň více výhod. Hlavní cílem je však posunovat je v jejich rozvoji pořád dál a neztratit je. Opět je třeba obrovské trpělivosti, nic nejde zázračně rychle. Musím ale podotknout, že děti ze skupinek jsou někdy opravdu velikým přínosem. Když přijde veliké množství nových dětí, u kterých máme problém zvládnout disciplínu, děti ze skupinek vedoucím velmi pomohou tím, že jsou rozptýlené mezi dětmi novými. Někdy se sice chovají spíše jako policajti či hlídači pořádku, jindy se ale setkáváme i s tím, že novým dětem rádi pomohou nebo něco vysvětlí.

Vytvoření malých skupinek je ovšem inspirováno samotným modelem Dona Boska. I on totiž zakládal kroužky svých malých pomocníků, do nichž sdružoval nejlepší chlapce. Měli mu pomáhat zabavit mladší a hlavně působit na své kamarády především dobrým příkladem, aby v oratoři vládl duch modlitby (Alberti, 1977).

b) Slavnostní chvíle

Zvláštní důležitostí jsou korunovány chvíle, kdy se slaví narozeniny nějakého dítěte. Dítěti se dá zažít pocit, který doma většinou ještě nikdy neprožilo. Pocit, že je pro druhé důležitý a že aspoň jednou v roce je hrdinou dne. Oslavy jsou velkolepé tím, že se sejdou děti, zahrají se nějaké hry (oslavenec například musí splnit nějaké úkoly a za ty pak si vyslouží dárek). Pak následuje pohoštění - přípitek limonádou a dort, který většinou upekly děti samy ve spolupráci s vedoucími. Děti se učí, že každé z nich má svou důležitost a osobitost, že někomu na nich záleží a zároveň že i jim má záležet na ostatních. Oslavy jsou něco, co přesahuje běžné dění ve středisku. Jsou důležitým prvkem, který upevňuje vztahy a vzájemnou důvěru a přitom nejsou nijak nákladné.

c) Spolupráce s rodiči

Spolupráce s rodinami dětí je velmi potřebná, neboť rodina má tak silný vliv na socializaci dítěte, takže kdyby šla proti tomu, čemu se učí dítě ve středisku, neměly by snahy střediska velké úspěchy. Je proto potřeba neustále navštěvovat rodiny, informovat je o dění ve středisku, hovořit s nimi o dětech. Je dobré před rodiči vyzdvihnout to dobré, co se děti ve středisku naučily, nastínit jim problémy, které dítě má a společně se ujmout jejich řešení. Ideální je, když se dohodne takový postup,

který je přijatelný jak pro středisko, tak pro rodinu. Díky návštěvám v rodinách je už vybudována vzájemná důvěra a především vedoucí střediska, o. Jaroslav Fogl, je v machale známá a uznávaná osobnost.

Mezi problémy, které se řeší s rodinou nejčastěji, velká absence ve škole a v rodinách dívek jsou to ranné sňatky. Je dobré, mluvit s rodiči o tom, jaká nebezpečí přináší to, když provdají svou dceru ve velmi ranném věku. U Romů je to zvyk velice zakořeněný a jelikož jde o jakousi normu, jen málokterí rodiče se nad tím zamýšlí – nenapadne je, že tím se dívce uzavírá brána poznání a stává se v době, kdy je ještě dítětem, partnerkou často daleko staršího muže a tím i nejposlednějším článkem jeho rodiny.

Spolupráce s rodinami však neznamená pouze řešit problémy dítěte ze střediska. Salesiáni jsou všímaví k potřebám rodin. Důvěra je vybudována natolik, že salesiáni přicházejí do rodin i jako duchovní, modlí se nad nemocnými, pohřbívají zemřelé atp. Romové nejsou moc zkušený v zařizování věcí na úřadech. I v tom jsou jim salesiáni ochotni pomoci. Některé rodiny, které jsou na tom velmi bídne, nemají na léky a na to, zajít k doktorovi, nebo nemají co oblékat, kde se umýt. V takových situacích se jde daleko za hranice běžných aktivit střediska.

4.2.11 Spolupráce se základními školami

V neposlední řadě je důležité spolupracovat i s oběma školami, které se v machale nachází a do kterých dochází většina dětí ze střediska. Dolní škola „Hristo Smirnenski“ je úroveň o něco dále, než ta horní – „Stefan Karadzha“, která leží uprostřed machaly a chodí do ní děti hlavně s chudších, vyšších pater machaly, především z tzv. „Červené hlíny“, části obývané nejspodnějšími vrstvami společnosti.

Se dolní školou probíhá spolupráce již nějakou dobu. Na podzim 2011 byl dokonce vedoucí střediska přizván do pedagogické rady. Třídní učitelky jsou obeznámeny s tím, že mají dětem na speciální lístečky zapisovat, kdy byly a kdy nebyly ve škole. Tyto lístečky pak děti odevzdávají ve středisku a dostanou za ně určitý počet bodů. Učitelky také občas přicházejí a ztěžují si na děti, protože ví, že vedoucí střediska mají na děti silný vliv. Některé učitelky velmi oceňují vliv střediska na přístup dětí ke škole. K vedoucím střediska se dostávají zpětné reakce, jak děti, které začaly pravidelně chodit na doučování, výrazně zlepšily svůj školní prospěch.

Jelikož je stále mnoho dětí, které zapsané do školy vůbec nejsou, je velikým úspěchem,

když se je podaří zapsat. Není to ovšem nic jednoduchého, vyžaduje to různá vyřizování, přesto se čas od času povede, že nějaké dítě začne chodit do školy.

ZÁVĚR

Na závěr se pokusíme shrnout přínos, kterým salesiáni přispívají ke zlepšení situace Romů v Bulharsku. Následující text má shrnout přínos práce salesiánů zejména v oblasti edukace, ale i v oblastech jiných. Některé principy práce, ale i dosud nezrealizované myšlenky mohou být inspirací a obohacením pro majoritní společnost.

Přínos, kterého je dosaženo, můžeme snad nejlépe vystihnout na čtyřech dimenzích salesiánského výchovného prostředí: škola, farnost, hřiště a rodina.

Dimenze *škola* je ve středisku zastoupena vzdělávacími aktivitami a spoluprací se školami. V oblasti školství jsme zmínili některé organizace, zabývající se vzděláváním Romů v Bulharsku (není jich, bohužel, mnoho). Ty se zaměřují na integraci romských dětí do bulharských škol. Toto řešení zpracované v kapitole 2.2.1 *Romské děti na základních školách* je zajisté velmi dobré. Problém je v tom, že romské děti, které jsou „integrovány“ do základních škol, často ve skutečnosti integrovány moc nejsou. Navštěvují sice školu s bulharskými dětmi, ale „často sedí v zadní lavici a učitel o ně nejeví zájem, protože ví, že to nemá s nimi moc smysl.“ (Desislava Frengieva, pracovnice střediska a studentka pedagogické fakulty, dle výpovědi). Dalším problémem je to, že kdyby měly být zavřené romské školy, které brání integraci všech romských dětí, mnoho dětí by do školy přestalo chodit úplně, neboť je přirozené, že děti chodí do školy v místě svého bydliště a ne do školy, která je sice bulharská, ale je daleko. Proto je potřeba nejen usilovat o integraci a podporu integrovaných dětí, ale zároveň posílit a podpořit školy romské stojící přímo uprostřed machal. Jaroslav Fogl říká: „Problém je ale v tom, že školy fungují podle vzdělávacího systému pro bulharské děti, který pro děti romské není ideální – třicet dětí ve třídě, kde každé romské dítě potřebuje zvláštní pozornost“. Strategie, která by mohla pomoci pozdvihnout úroveň základních škol v romských machalách by mohla spočívat v tom, že by se snížily počty žáků ve třídách a uplatnil by se pedagogický asistent, se kterým zatím v Bulharsku není žádná zkušenost. Pedagogický asistent by se mohl zabývat problémy jednotlivých dětí, mezitím, co by se učitel věnoval třídě jako celku.

Dalším bodem by bylo posílit komunikaci rodin se školou. O to se ostatně již dříve zmíněné organizace v kapitole 2.3 *Bulharské organizace zabývající se integrací a podporou Romů* snaží. Tento bod je velmi časově náročný, ale přináší hojné ovoce. Vedoucí střediska, Jaroslav Fogl, obchází denně mnoho rodin a ví, že bez tohoto obcházení by se nedocílilo takových výsledků, jakých středisko dosahuje. Když rodina nespolupracuje se vzdělávacími institucemi, mají ony, jakkoli se snaží, pouze malý význam pro rozvoj dítěte. V práci

s rodinami je potřeba budovat vzájemnou důvěru, které lze docílit pouze velkou trpělivostí a otevřeností.

V současné době jeden romský chlapec ze střediska, pocházející z nefunkční rodiny, žije u salesiánů v sousedním městě Kazanlak, kde studuje střední školu. Chlapci tento pobyt mezi lidmi, kteří ho respektují, podporují ho a pomáhají mu a zároveň mu nastavují určitá pravidla a ukládají povinnosti, velmi svědčí. Každý víkend se vrací domů do Staré Zagory, takže neztrácí kontakt se svým rodným prostředím. V budoucnu možná takových přibude více a salesiáni vybudují malý internát pro chlapce a později možná i pro dívky. I toto je možnost, jak podpořit vzdělávání a osobní rozvoj romské mládeže.

Dimenze *hřiště* je zastoupena strukturovanou nabídkou volnočasových aktivit pro děti a mládež. Hra je významným prvkem ve vývoji osobnosti. Děti mají příležitost se nejen zdokonalovat v určité dovednosti, ale naučit se tomu, že bez péle nedosáhnou úspěchu. Dostanou možnost učit se smysluplně trávit volný čas a úspěch v určité činnosti může zvednout jejich sebehodnocení. Volnočasové aktivity zároveň působí jako odreagování od školy, od problémů a čerpání nových sil a nové energie.

Dimenze *domov* je zastoupena v osobním laskavém přístupu vychovatelů a zájmu na osobním rozvoji dítěte. Díky tomu, že dítě cítí ve vychovatelích a ve středisku oporu, dá se s ním lépe pracovat. Nejdříve se však vytváří vzájemná důvěra, která se buduje návštěvami v rodinách, časem stráveným při hrách s dětmi, nasloucháním jejich problémů atp. Dimenzi domova nemohou splňovat veliké organizace, které sice díky finančním prostředkům a podpoře státu mohou zajistit materiální a právní podporu. Domov se tvoří jen trpělivě, pomalu a vyžaduje mnoho úsilí i času.

Dimenze *farnost* zahrnuje vše, co nás přesahuje – transcendentální pohled člověka na svět, který je neoddělitelný od práce salesiánů, ale i od práce s Romy, kteří jsou velmi náboženští. Vnáší další rozměr do života, vědomí určitého smyslu a cíle. Ve středisku není tento rozměr nijak násilně prosazován, není snaha o to, někoho násilně tlačit k přijetí křesťanské víry, ale spíše dát příležitost k duchovnímu rozvoji. Děti mají takovýchto příležitostí mnoho a rádi jich využívají. Dát životu hlubší smysl, i když se zdá, že žádný smysl v bídě, ve které mnozí Romové žijí, nemá, a současně osvobodovat lidi od různých pověr je velmi důležité, možná právě to je úhelním kamenem práce s Romy, na kterém lze budovat více.

Jak bylo popsáno, Romové jsou sice nastavením sociálního systému motivováni pracovat, avšak stát nedisponuje pracovními místy ani zdaleka pro všechny uchazeče o práci.

Při zajištění práce je ale také potřeba vzdělávání, které se snaží středisko, stejně tak jako některé další neziskové organizace, zajistit. Salesiáni mají v plánu otevřít i různé učební

obory, které by připravily Romy, aby se mohly lépe zařadit do pracovního procesu.

Podle salesiánů je třeba přistupovat k Romům stejně jako k ostatním. Bohužel se často setkáváme s různými podobami negativní a někdy i pozitivní diskriminace. Negativní diskriminace má nepřehledné množství variant. Pozitivní diskriminace však není o mnoho lepší. Když se Romům leccos promívá, vede to nejen k tomu, že Romové ztrácejí disciplínu, ale i k tomu, že se majoritní populace vzbouří, jakmile pocítí tuto nerovnost přístupu jako nespravedlnost. Takovéto případy se v Bulharsku stávají zřídka, známe je podstatně více z České republiky. Za jistou formu diskriminace můžeme ale také považovat nezájem Bulharů o to, co se děje za branami romské machaly, z jejich pohledu „ghetta“. Reagují jen pokud to ohrozí někoho mimo hranice machaly a kvůli neznalosti toho, co je v pozadí, někdy neadekvátně. Proto je třeba Romy na jednu stranu pochopit a respektovat kulturní odlišnosti, ale na druhou stranu být důsledný a nic nepromíjet.

Plno dalších myšlenek zatím dřímá pouze v myslích salesiánů či někde na papíře. Důležité je, že se salesiáni plně věnují své aktuální práci a flexibilně reagují na aktuální potřeby a podmínky. Není možné plánovat si mnoho dopředu, neboť situace se velmi mění a vše je závislé mimo jiné i na penězích, které přicházejí s různých zdrojů s nevyzpytatelnou nepravidelností. Základní cíle práce střediska se však nemění, pouze se dynamicky mění prostředky, jimiž jsou cíle dosahovány. A tak se může středisko rozvíjet a směřovat k naplnění cílů, aniž by bylo vázáno na vnější činitele.

SEZNAM LITERATURY A JINÝCH ZDROJŮ

ALBERTI, P. *Světce Don Bosko*. Řím : Křesťanská akademie 1977. 326 s

AMALIPE. *Romskite grupi*. <http://romaeducation.com/index.php/bg/roma-in-bulgaria-bg/roma-groups-bg>

AMALIPE. *Uchilishtni naglasi na romskite deca*.
<http://romaeducation.com/index.php/bg/roma-in-bulgaria-bg/roma-community-education/110-roma-children-and-schools>

BENEDIKT XVI. *O naliehavej úlohe výchovy*.
http://www.dkunitra.sk/dokumenty/list_Benedikta_XVI_o_vychove.pdf
2008

BEŠENYEI, P. *Dedičstvo dona Bosca a jeho využití v rómském misii*. In: *Preventivný systém v rómskom svete*. Bratislava, Don Bosco 2010. 165 s. ISBN 978-80-8074-119-8

BOSCO, G. *Můj život pro mladé: vzpomínky zakladatele salesiánů*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 232 s. ISBN 978-80-7367-247-8.

BOSCO, T. *Don Bosco*. 1. vyd. Praha, Portál 1991. 432 s. ISBN 80-85282-01-3

BOSCO, T. *Život Dominika Savia*. Olomouc, Matice cyrilometodějská 2005. ISBN 80-7266-205-8

BULGARIAN HELSINKI COMMITTEE. *On the Road to Maturity. Evaluation of the Non-Governmental. Desegregation Process In Bulgaria*. Sofia: Roma Education Fund, 2008. ISBN 978-963-06-6210-9

Ceferino Jiménez Malla "El Pelé". Staženo 14. března 2012.
<http://romove.radio.cz/cz/clanek/19422>

GERGANOV, E. N., KYUCHUKOV, H. S. *Obrazovatelni naglasi na romite v Balgariya*. Sofia: Tilia, 1999. 110 s. ISBN 9547171232

KABELÁČOVÁ J., FREMLOVÁ, L. *Se Zdeňkou Jařabovou o Romech a předsudcích*. [online]. [cit. 2. října 2009]. Dostupné na internetu:
http://www.romanohangos.cekit.cz/clanek.php?id_clanek=646.

KAJANOVÁ, A., POLICHRONONOVÁ L. *Cítí se Romové všude jako cizinci? Romové v Bulharsku*. 20.3.2009
<http://www.romea.cz/cz/zpravy/citi-se-romove-vsude-cizinci-romove-v-bulharsku>

KAPLÁNEK, M. *Don Bosko a salesiánský výchovný styl*. 2007.
<http://www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare/>

KAPLÁNEK, M., VÁŇOVÁ, J. *Práce v salesiánském duchu: Příručka pro spolupracovníky v salesiánských dílech v ČR.* Salesiánská provincie Praha, Praha 2002

P. KOPECKÝ, J. *Výchovná metoda sv. Jana Boska.* Samizdat

KUCHAŘ, P. *Metodika výchovné práce s romskou mládeží.* In: *Práce s romskou mládeží: odborný seminář.* Praha: Salesiánská provincie Praha - odbor pastorace mládeže, 2001.

MANN, A. *Duchovní kultura Romov.* Dingir: Časopis o současné náboženské scéně. 2004, roč. 7, čís. 1, s. 10-12, ISSN 1212-1371

MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* 1. vyd. Praha: Portál, 1993. 109 s. ISBN 80-7178-486-9.

NUNEV, I. *Romskoto dete i negovata semeina sreda.* Sofia: Mezhdunaroden centar po problemite na malcinstva i kulturni vzaimodeistviya 1998. 63 s. ISBN 954-8872-14-5

Romite v Balgaria: Informacionen spravochnik. Sofia: Institut „Otvoreno obshtestvo“, 2008. 93 s. ISBN 978-954-9828-61-0

<http://www.osf.bg/downloads/File/RomaGuide2.pdf>

ROUS, J. *Práce s romskou mládeží v církvi.* In: *Práce s romskou mládeží: odborný seminář.* Praha, Salesiánská provincie Praha - odbor pastorace mládeže 2001.

ŠEBKOVÁ, H., ŽLNAYOVÁ, E. *Romaňi čhib: Učebnice slovenské romštiny.* Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-684-0

VOJTÁŠ, M. *Preventívny systém dona Bosca.* In: *Preventívny systém v rómskom svete.* Bratislava, Don Bosco 2010. 165 s. ISBN 978-80-8074-119-8

Výchovně pastorační projekt provincie. Praha: 2007

World Development Report 2006: Equity and Development. Oxford: Oxford University Press, 2005, 336 s. ISBN: 978-0-8213-6249-5; SKU: 16249